

VILNIAUS LENKIŠKOSIOS PERIODINĖS SPAUDOS CENZŪRA 1905–1914 METAIS

Olga Mastianica

Lietuvos istorijos instituto XIX a. istorijos skyrius
Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius, Lietuva
El. paštas mastianica@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3094-3539>

Santrauka. *Straipsnis skirtas cenzūros politikai Lietuvoje po 1905 m. spalio 17 d. imperatoriaus Nikolajaus II manifesto, siekiant išsiaiškinti tas idėjas, mintis, nuomones, kurias Rusijos imperijos valdžia siekė pašalinti iš komunikacijos proceso. Pagrindinis tyrimo objektas – lenkiškoji periodinė spauda (laikraščiai, žurnalai, tęstiniai ir vienkartiniai leidiniai), leista Vilniuje 1905–1914 metais. Pasitelkę lyginamąją perspektyvą bandysime atsakyti į klausimą, ar lenkiškosios periodinės spaudos cenzūrai taikyta ta pati politika kaip kitiems leidiniams, ar būta savitumų, o gal šie periodiniai leidiniai vertinti griežčiau. Pagrindinis tyrimo šaltinis – Vilniaus laikinojo spaudos reikalų komiteto posėdžių protokolų medžiaga, kuri nėra naudota ankstesniuose moksliniuose tyrimuose.*

Reikšminiai žodžiai: *cenzūra, periodinė spauda, tautinė tapatybė, imperinė politika.*

Censorship of the Polish Periodical Press in Vilnius in the Years 1905–1914

Summary. *The article is devoted to the policy of censorship in Lithuania after the Manifesto issued by Emperor Nicholas II on 17 October 1905 in order to find out those ideas, thoughts, and opinions that the authorities of the*

Russian Empire sought to exclude from the communication process. The main object of the research is the Polish periodical press (newspapers, magazines, continuous, and one-off publications) published in Vilnius in 1905-1914. With the help of a comparative perspective, we will try to answer the question of whether the censorship of the Polish periodicals was subject to the same policy as other publications, whether there were peculiarities, or whether these periodicals were addressed more strictly. The main source of the research is the materials of the minutes of the meetings of the Temporary Committee on Press Affairs in Vilnius that have not been used in previous research.

Keywords: *censorship, periodical press, national identity, imperial policy.*

ĮVADAS

Rusijos imperijos cenzūros politika pasikeitė po 1905 m. spalio 17 d. Nikolajaus II manifesto dėl valstybės santvarkos tobulinimo, kuriame iškeltas žodžio laisvės principas¹. Pagal vėlesnius 1905 m. lapkričio 24 d. ir 1906 m. kovo 18 d. spaudos įstatymus panaikinta prevencinė cenzūra, cenzoriai neteko teisinio savarankiškumo, galutinį sprendimą dėl periodinio leidinio likimo priimdavo teismo institucijos². Lietuvos istoriografijoje cenzūros politika po 1905 m. spalio 17 d. manifesto atskirai nenagrinėta, nors cenzūros poveikis lietuviškų knygų leidybai, Kauno periodinei spaudai, lietuviškai dramaturgijai domino tyrinėtojus.

Violeta Černiauskaitė padarė išvadą, kad XX a. pradžioje pagrindiniai cenzūros uždaviniai lyginant su ankstesniu laikotarpiu liko nepakitę. Rusijos imperijos valdžia siekė neleisti „plisti revoliucinėms ir tautinio atgimimo idėjoms, kurių sklaida buvo nesuderinama su toliau tęsiama šiek tiek pakoreguota nutautinimo, „rusifikacijos“ bei „depolonizacijos“ politika“³. V. Černiauskaitė, remdamasi Vilniaus laikinojo spaudos reikalų komiteto ataskaita, lygino bau-

1 26803. 17 oktiabria 1905 g. Manifest ob uovershestvovanii gosudarstvennogo poriadka. *Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii. Sobranie tretie*, 1905, t. XXV Otdelenie I ot № 25605–27172, 1908, p. 754.

2 26962. 24 noiabria 1905 g. Imennoi Vysochaishyi ukaz dannyi Senatu o Vremennykh pravilakh o povremennykh izdaniiaikh. *Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii. Sobranie tretie*, 1905, t. XXV, Otdelenie I ot № 25605–27172, 1908, p. 837–839; 27574. 18 marta 1906 g. Imennoi Vysochaishii ukaz dannyi Senatu ob izmenenii i dopolnenii Vremennykh pravil o pechati, *Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii. Sobranie tretie*, 1906, t. XXVI, Otdelenie I ot № 27173–28753, 1909, p. 281–282.

3 ČERNIAUSKAITĖ, Violeta. Cenzūros poveikis lietuviškų knygų leidybai 1904–1914 metais. *Bibliografija 2002. Mokslo darbai*, 2003, p. 37.

džiamųjų bylų prieš Vilniaus periodinę spaudą skaičių ir pastebėjo, kad 1913 m. įvesti draudimai dėl lietuviškosios periodinės spaudos, leistos už Rusijos imperijos ribų, sklaidos⁴. Prie panašių išvadų dėl cenzūros tikslų priėjo Nijolė Lietuvninkaitė, išnagrinėjusi Kauno periodinės spaudos situaciją 1900–1914 metais. A. Lietuvninkaitė teigia, kad po 1905 m. spalio 17 d. vietiniai už cenzūrą atsakingi asmenys akylai stebėjo lietuvių periodinę spaudą ir „stengėsi priversti ją atsakyti visų tautinio savarankiškumo idėjų, propaguoti paklusnumą imperijai“⁵. Birutė Avižinienė, nagrinėdama lietuviškų dramaturgijos kūrinių cenzūrą, priėjo prie kitokių išvadų. B. Avižinienės manymu, po 1905 m. ryškėjo cenzūros „švelnėjimas“, vis labiau pastebimas reikalavimų cenzūros procesui ir jų įgyvendinimo nenuoseklumas⁶.

Kalbant apie cenzūros politiką po 1905 m. spalio 17 d. manifesto, į atskirą grupę būtina išskirti tyrimus, skirtus periodinės spaudos raidai XX a. pradžioje. Emilija Griškūnaitė ir Edvardas Vidmantas, nagrinėję socialdemokratinės spaudos kūrimąsi, jos politines kryptis, remdamiesi archyviniais šaltiniais, kurių dalis saugoma Rusijos valstybės atminties institucijose, nustatė, kaip valdžia ribojo legalios darbininkų spaudos leidimą Vilniuje, kaip šios spaudos redaktoriai vertino cenzūros reikalavimus, siekė išsaugoti nuo konfiskavimo išspausdintus leidinių numerius⁷. Lenkų tyrinėtojus, nagrinėjusius lenkiškosios periodinės spaudos situaciją XX a. pradžioje, taip pat domino periodinių leidinių uždarymo faktas, tačiau bendresnių įžvalgų dėl cenzūros politikos po 1905 m. spalio 17 d. manifesto jie nepateikė⁸. Cenzūros politikos, tiksliau – šios politikos pokyčių per visą „ilgąjį“ XIX amžių klausimą nagrinėjo Dmitrijus Eljaševičius, pasitelkęs spaudos žydų kalbomis atvejį. D. Eljaševičiaus teigimu, po 1905 m. spalio 17 d. manifesto cenzūravimas spaudos, leistos žydų kalbomis, prarado savo savitumus, ji vertinta pagal bendruosius cenzūros uždavinius⁹.

4 Ten pat, p. 39–40.

5 LIETUVNINKAITĖ, Nijolė. Kauno periodinės spaudos cenzūra 1900–1914 metais. *Knygotyra*, 2001, t. 37, p. 182.

6 AVIŽINIENĖ, Birutė. Viešų lietuviškųjų vakarų repertuaro cenzūra XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Rusijos imperijoje. *Colloquia*, 2015, t. 34, p. 58.

7 GRIŠKŪNAITĖ, Emilija. Legali darbininkų spauda Lietuvoje 1906–1908 m. („Naujoji gadynė“, „Skardas“, „Žarija“). Iš *Spauda ir spaustuvs*. Vilnius: Mintis, 1972, p. 111–141; VIDMANTAS, Edvardas. *Lietuvos darbininkų periodinė spauda 1895–1917*. Vilnius: Mintis, 1979, 208 p.

8 ROMANOWSKI, Andrzej. *Młoda Polska wileńska*, Kraków: Universitas, 1999; DĄBROWSKI, Przemysław. *Narodowa Demokracja byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Studium z zakresu myśli politycznej i działalności obozu narodowego na ziemiach litewsko-białoruskich w latach 1897–1918*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2010.

9 ELJASHEVICH, Dmitrii. *Pravitel'stvennaia politika i evreiskaia pechat' v Rosii 1797–1917*.

Šiame straipsnyje bandysime įsijungti į istoriografines diskusijas dėl cenzūros politikos XX a. pradžioje vertinimo. Mūsų tyrimo pagrindinis objektas – lenkiškoji periodinė spauda¹⁰, leista Vilniuje 1905–1914 metais¹¹. Straipsnio tikslas – atsiribojus nuo konkrečių periodinių leidinių uždraudimo aplinkybių aprašymo, apibūdinti taikytos cenzūrinės politikos visumą, t. y. išsiaiškinti tas idėjas, mintis, nuomones, kurias Rusijos imperijos valdžia siekė pašalinti iš komunikacijos proceso. XX a. pradžioje, kaip rodo Vilniaus laikinojo spaudos reikalų komiteto ataskaitų medžiaga, prieš lenkiškąją periodinę spaudą kelta daugiausia baudžiamųjų bylų¹². Pasitelkę lyginamąją perspektyvą (kiek leidžia šaltiniai) bandysime atsakyti į klausimą, ar lenkiškosios periodinės spaudos cenzūrai taikyta ta pati politika kaip ir kitiems leidiniams, ar būta savitumų, o gal šie periodiniai leidiniai vertinti griežčiau. Manytume, kad tokia tyrimo prieiga leistų visapusiškiau apibūdinti cenzūros lauką, daryti preliminarias išvadas dėl cenzūros politikos pokyčių po 1905 m. spalio 17 d. manifesto arba, atvirkščiai, šių pokyčių nebuvimo. Pagrindinis šio tyrimo šaltinis – Vilniaus laikinojo spaudos reikalų komiteto posėdžių protokolų medžiaga, kuri nėra naudota ankstesniuose moksliniuose tyrimuose¹³.

Straipsnį sudaro keturios struktūrinės dalys. Pirmoje straipsnio dalyje trumpai aptarsime, kaip ir kiek po 1905 m. spalio 17 d. manifesto pasikeitė cenzūros reikalavimai, kiek dėmesio vietinė valdžia skyrė sklandžiam instituciniam cenzūros veikimo mechanizmui¹⁴. Antroje straipsnio dalyje pateiksime

Ocherki istorii tsenzury. Sankt-Peterburg: Mosty kul'tury, 1999, p. 287, 362. Šios knygos recenziją žr.: MEDIŠAUSKIENĖ, Zita. Rec.: D. A. El'iashevich. *Pravitel'stvennaia politika i evreiskaia pechat' v Rosii 1797–1917.* *Ocherki istorii tsenzury.* Sankt-Peterburg: Mosty kul'tury, 1999. Iš „Žydų klausimas“ *Lietuvoje XIX a. viduryje.* Vilnius, 2004, p. 165–183.

- 10 Tyrimo metu bus pasitelktas visas lenkiškosios (lenkų kalba leidžiamos) periodikos laukas: laikraščiai, žurnalai, vienkartiniai leidiniai, tęstiniai leidiniai, kalendoriai (dažnai tapę laikraščių metiniais priedais).
- 11 Tyrimas užbaigiamas 1914 m. liepos 20 d., kai Vilniuje įvesta karo cenzūra.
- 12 ČERNIAUSKAITĖ, Violeta. Cenzūros poveikis lietuviškų knygų leidybai 1904–1914 metais. *Bibliografija 2002. Mokslo darbai*, 2003, p. 39.
- 13 Vienintelė išimtis – baltarusių tyrinėtojos Elenos Tsumariovos pateikta trumpa Vilniaus laikinojo spaudos reikalų komiteto posėdžių protokolų apžvalga. TSUMARIOVA, Elena. „Tsenzurnyi trud nevynosim“. O deiatel'nosti Vilenskogo vremennogo komiteta po delam pechati (1907–1914 gg.). *Vesnik MDU imia A. A. Kuliasheva*, 2014, № 2 (44), p. 28–33.
- 14 Svarbu pažymėti, kad Vilniaus laikinojo spaudos reikalų komiteto kadro sudėtis, komiteto veiklos revizija 1914 m. išsamiai aptarti šiuose darbuose. Plg. žr.: GRINCHENKO, Nataliia; IZMOZIK, Vladen; PATRUSHEVA, Nataliia; EL'IASHEVICH, Dmitrii; RASKIN, David. *Istoriia tsencurnykh uchrezhdenii v Vilenskoj gubernii v XIX–nachale XX veka.* *Knygotyra*, 2004, t. 43, p. 58–86; PATRUSHEVA, Nataliia. *Reviziia Vremennogo komiteta po delam*

baudžiamųjų bylų prieš Vilniaus periodinę spaudą statistiką, nustatysime, kokią dėmesį Vilniaus laikinasis spaudos reikalų komitetas skyrė lenkiškajai periodinei spaudai, kaip šis dėmesys kito, atskirai įvertinsime vilnietiško cenzūros komiteto darbo „našumą“ bendraimperialiniame lygmenyje. Trečioje straipsnio dalyje išsiaiškinsime, kaip vietiniai cenzoriai siekė daryti įtaką informacijos ir nuomonių sklaidai periodiniuose leidiniuose. Esame minėję, kad pagrindinį dėmesį skirsime lenkiškosios periodikos vertinimo idėjinėms kryptims, tačiau, siekdami nustatyti šios cenzūros savitumus (arba, atvirkščiai, šių savitumų nebuvimą), nagrinsime lietuviškų, žydiškų (kiek leidžia šaltiniai), baltarusiškų, rusiškų periodinių leidinių cenzūrą 1905–1914 metais. Paskutinėje straipsnio dalyje iškelsime klausimą, kaip lenkiškieji periodiniai leidiniai vertino cenzūros procesus, kaip ir kiek spausdintas žodis tapdavo teisiamų redaktorių gynybos įrankiu.

TEISINIS IR INSTITUCINIS CENZŪROS MECHANIZMAS VILNIUJE

Rusijos imperatoriaus Nikolajaus II 1905 m. spalio 17 d. manifestas dėl valstybės santvarkos tobulinimo, kuriame iškelti asmens neliečiamybės, sąžinės, žodžio, susirinkimų, sąjungų laisvės principai¹⁵, neišvengiamai keitė imperinę cenzūros politiką. Po manifesto panaikinti visi ankstesni Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos (prie Vidaus reikalų ministerijos) aplinkraščiai¹⁶, nukreipti į vienų ar kitų klausimų svarstymų draudimus periodinėje spaudoje¹⁷, o

pechati v Vilno v 1914 g. *Knygotyra*, 2006, t. 47, p. 142–148; PATRUSHEVA, Nataliia. *Tsenzor v gosudarstvennoi sisteme dorevoliutsionnoi Rossii (vtoraia polovina XIX–nachalo XX veka)*. Sankt-Peterburg: Severnaia zvezda, 2011; PATRUSHEVA, Nataliia. *Tsenzurnoe vedomstvo v gosudarstvennoi sisteme Rosiiskoi imperii vo vtoroi polovine XIX – nachale XX veka*. Sankt-Peterburg: Rosiiskaia natsional'naia biblioteka, 2013.

- 15 26803. 17 oktiabria 1905 g. Manifest ob usovershestvovanii gosudarstvennogo poriadka. *Polnoe sobranie zakonov Rosiiskoi imperii. Sobranie tretie*, 1905, t. XXV Otdelenie I ot № 25605–27172, 1908, p. 754.
- 16 PATRUSHEVA, Nataliia. *Tsenzurnoe vedomstvo v gosudarstvennoi sisteme Rosiiskoi imperii vo vtoroi polovine XIX – nachale XX veka*. Sankt-Peterburg: Rosiiskaia natsional'naia biblioteka, 2013, p. 337.
- 17 XIX a. 10 deš. – XX a. 1 deš. Vyriausioji spaudos reikalų valdyba parengė nemažai aplinkraščių, siekiant suvaldyti „kenksmingą“ turinį periodiniuose leidiniuose. Ypatinę dėmesį cenzoriai turėjo atkreipti į tris dalykus. Pirma, neleisti redaktoriams skelbti informacijos apie karinius veiksmus, susidūrimus, mitingus fabrikuose, mokymo įstaigose, kariuomenėje. Antra, „kenksmingais“ laikyti periodinių leidinių straipsniai, kuriuose skatintas atskirų visuomenės grupių susipriešinimas keičiant ekonominės veiklos ir materialinės

cenzorai savo sprendimus jau turėjo pagrįsti baudžiamosios teisės įstatymais. Šiuos pokyčius puikiai iliustravo Ministrų tarybos pirmininko Sergejaus Vitės (Сергей Юльевич Витте, 1905–1906) aplinkraštis, parengtas praėjus dviem dienoms nuo manifesto paskelbimo. Vitė suskubo apibrėžti imperatoriaus dovanotos „žodžio laisvės“ ribas, pabrėždamas, jog vietiniai cenzoriai privalo vadovautis Baudžiamojo kodekso straipsniais, nustatančiais periodinės spaudos nusikaltimų pobūdį, turinį ir atsakomybę¹⁸. Taigi, pagal 1903 m. kovo 22 d. Baudžiamojo kodekso redakciją, kuri be pakeitimų galiojo iki 1914 m. liepos 20 d., redaktorių nusižengimai priskirti prie valstybinių nusikaltimų kategorijos. Pagal Baudžiamojo kodekso 129 straipsnį, kuris dažniausiai naudotas imperinėje teisminėje praktikoje¹⁹, redaktoriai teisti, jei jų periodiniai leidiniai skatino „rengti maištą“ (d. 1), „esamos valstybinės santvarkos panaikinimą“ (d. 2), „nepaklusti valstybiniams įstatymams arba vietinės valdžios nurodymams“ (d. 3), „vykdyti sunkius nusikaltimus“ (d. 4), skatino „nepaklusnumą kariuomenėje“ (d. 5), skatino susipriešinimą tarp „atskirų visuomenės grupių, luomų arba tarp darbdavių ir darbininkų“ (d. 6)²⁰.

1905 m. lapkričio 24 d. Laikiniosios periodinės spaudos taisyklės („Временные правила о периодической печати“, toliau – 1905 m. Taisyklės), svarbiausias periodinės spaudos veiklą XX a. pradžioje reglamentavęs teisės įstaty-

menėje. Antra, „kenksmingais“ laikyti periodinių leidinių straipsniai, kuriuose skatintas atskirų visuomenės grupių susipriešinimas keičiant ekonominės veiklos ir materialinės gerovės sąlygas arba propaguojami „tautinių grupių separatistiniai siekiai, nukreipti prieš Rusijos imperijos teritorinį vientisumą“. Trečia, periodiniuose leidiniuose buvo nepageidaujama valdžios vykdomų sprendimų kritika arba svarstymai apie naujuosius teisės aktus, kvestionuojančius monarcho valdžios neliečiamumą. Plg. žr.: PATRUSHEVA, Natalia; FUT, Irvin. *Tirkuljarij tsenzurnogo vedomstva Rosiiskoi imperii. Sbornik dokumentov*. Sankt-Peterburg: Rosiiskaia natsional'naia biblioteka, 2016, p. 491–495; 503–504; 517; 525–529; 547–548; 551; 564–568.

- 18 PATRUSHEVA, Natalia. *Tsenzurnoe vedomstvo v gosudarstvennoi sisteme Rosiiskoi imperii vo vtoroi polovine XIX – nachale XX veka*. Sankt-Peterburg: Rosiiskaia natsional'naia biblioteka, 2013, p. 330–331. Taip pat žr.: *Vidaus reikalų ministro Bulygino aplinkraštis gubernatoriams*. Vilnius. 1905 m. spalio 19 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 378, BS, 1905 m., b. 401, l. 11–11v; Viršausios spaudos valdybos aplinkraštis, išsiųstas nuo gubernatoriaus cenzūros komitetams, atskiriems cenzoriams. *Vilniaus žinios*, 1905, spalio 25 (lapkričio 7), nr. 250, p. 3.
- 19 СОПОВА, Anastasiia. *Pravovoe regulirovanie periodicheskoj pečati v Rossiiskoi imperii v nachale XX veka*. Dissertatsia na soiskanie uchenoi stepeni kandidata iuridicheskikh nauk. Moskva, 2021, p. 181.
- 20 22 marta 1903 goda. Ugolovnoe ulozheniie. *Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii. Sobranie tretie*, 1903, t. XXII, Otdelenie I ot № 22360–23838, Sankt-Peterburg, 1905, p. 196.

mas, iš esmės atkartojo Baudžiamojo kodekso 129 straipsnio ir Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos aplinkraščio cenzoriams (1905 m. liepos 4 d.)²¹ turinį. Pagal 1905 m. Taisykles taip pat nustatyta baudžiamoji atsakomybė, jei periodiniuose leidiniuose skelbiama informacija „apie visuomeninės tvarkos pažeidimus, kurie grėstų Rusijos imperijos teritoriniam vientisumui“, „mitingus, neramumus mokymo įstaigose“, teiktos „melagingos žinios apie vyriausybinius potvarkius, valdžios pareigūnus“, pateikti melagingi duomenys apie Rusijos imperijos karinius veiksmus arba laikraščių redaktoriai, susitarę su darbininkų atstovais, skatina „kelti viešuosius neramumus“, stabdo susisiekimą geležinkeliais arba informacijos perdavimą telegrafu arba telefonu²². Vėlesnės – 1906 m. kovo 18 d. Laikiniųjų periodinės spaudos taisyklių pataisos ir papildymai („Об изменении и дополнении временных правил о периодической печати“) įtvirtino spaudos darbuotojų baudžiamąją atsakomybę: teismo pripažinti kaltais redaktoriai, leidėjai, autoriai ar spaustuvininkai galėjo būti baudžiami pinigine bauda (ne daugiau kaip 500 rb), areštuoti (iki 3 mėn.), įkalinti (nuo 2 mėn. iki 1,4 metų), ištremti ar išsiųsti į pataisos namus²³.

Tačiau abu minėti 1905 m. lapkričio 24 d. ir 1906 m. kovo 18 d. spaudos įstatymai, paskelbti po 1905 m. spalio 17 d. manifesto, jau veikė naujomis sąlygomis. 1905 m. Taisyklės panaikino išankstinę periodinės spaudos cenzūrą, o vietiniai cenzūros komitetai neteko buvusio teisinio savarankiškumo. Cenzorius, įžvelgęs išspausdintame periodiniame leidinyje „kenksmingo“ turinio straipsnį ar informaciją, turėjo kreiptis į apygardos teismo prokurorą. Savo ruožtu prokuroras, atlikęs ikiteisminį procesą, spręsdavo, ar esama pakankamai teisinio pagrindo kelti baudžiamąją bylą, teigiamo sprendimo atveju bylą perduodavo teismo rūmams, kurie priimdavo galutinį nuosprendį, prieš tai turėję teisę pristabdyti periodinio leidinio leidybą iki teismo nuosprendžio²⁴. Tad pagal 1905 m. Taisykles vietiniai cenzoriai prarado ankstesnę galimybę savavališkai

21 Tsirkuliar Glavnogo upravleniia po delam pechati, 4 iulia 1905 goda, PATRUSHEVA, Natalia; FUT, Irvin. *Tsirkuliary tsenzurnogo vedomstva Rosiiskoi imperii. Sbornik dokumentov.* Sankt-Peterburg: Rosiiskaia natsional'naia biblioteka, 2016, p. 564–568.

22 26962. 24 noiabria 1905 g. Imennoi Vysochaishyi ukaz dannyi Senatu o Vremennykh pravilakh o povremennykh izdaniiaikh. *Polnoe sobranie zakonov Rosiiskoi imperii. Sobranie tretie*, 1905, t. XXV, Otdelenie I ot № 25605–27172, 1908, p. 837–839.

23 27574. 18 marta 1906 g. Imennoi Vysochaishii ukaz dannyi Senatu ob izmenenii i dopolnenii Vremennykh pravil o pechati. *Polnoe sobranie zakonov Rosiiskoi imperii. Sobranie tretie*, 1906, t. XXVI, Otdelenie I ot № 27173–28753, 1909, p. 281–282.

24 26962. 24 noiabria 1905 g. Imennoi Vysochaishyi ukaz dannyi Senatu o Vremennykh pravilakh o povremennykh izdaniiaikh. *Polnoe sobranie zakonov Rosiiskoi imperii. Sobranie tretie*, 1905, t. XXV, Otdelenie I ot № 25605–27172, 1908, p. 838.

ja, kuri nustatydamas leidinio „patikimumą“ ir jo „kenksmingumą“. Cenzorių darbo sąlygos tikrai stipriai pasikeitė, jas taikliai apibūdino advokatas, Mokslų akademijos narys Konstantinas Arsenjevas (Константин Константинович Арсеньев, 1837–1919):

<...> cenzorius, skaitydamas jau išspausdintą dienraštį, puikiai žino, kad jis pats gali atsakyti tik už *bendrą* leidinio kryptį, už *bendrą* dienraščio straipsnių turinį, bet ne atskiras straipsnių autorių frazes ir mintis. Cenzorius puikiai žino, kad jis neturi teisės daryti savarankiškų išbraukimų, o gali vien atkreipti valdžios dėmesį į vieno ar kito straipsnio kenksmingumą. Pagaliau, cenzorius puikiai supranta, kad po dienraščio arešto seka ilgas ir sudėtingas teismo procesas, ir jis (cenzorius) privalo pateikti taiklius ir svarius argumentus. <...> Todėl cenzūros lygis itin priklauso nuo cenzoriaus asmeninių savybių, nuo esamų aplinkybių, bendrų ir konkrečių instrukcijų ir bendrojo cenzoriaus požiūrio į savo darbą, jo atsakomybės²⁵.

Svarbu pažymėti, kad po 1905 m. Taisyklių ir jų pataisų bei papildymų 1906 m. kovo mėn. Vidaus reikalų ministerija ir Vyriausioji spaudos reikalų valdyba nesiėmė papildomų žingsnių, kurie padėtų cenzoriams efektyviau nustatyti periodinių leidinių „nusikalstamą turinį“, o daugiau dėmesio kreipė į formaliąją (ne idėjinę cenzūros sampratą) cenzūros organizavimo tvarką. 1906 m. birželio 9 d. Vyriausioji spaudos reikalų valdyba pareikalavo, kad cenzoriai gautų naujo periodinio leidinio numerį iš karto, kai jis išėjo iš tipografijos, 1907 m. vasario 23 d. vietiniai cenzūros komitetai turėjo teikti metines ataskaitas apie savo veiklą, atskirai apibūdinant kiekvieno periodinio leidinio idėjinę kryptį, 1911 m. lapkričio 4 d. Valdyba nustatė konfiskuojamų leidinių saugojimo ir jų sunaikinimo tvarką²⁶. Atliekant šį tyrimą mums nepavyko nustatyti (aptikti dokumentų), kad Vidaus reikalų ministerija arba Vyriausioji spaudos reikalų valdyba parengtų atskirus aplinkraščius – rekomendacijas cenzoriams Šiaurės vakarų krašte, nors tokia galimybė neatmestina, įvertinant tai, kad Varšuvos cenzūros komitetas gaudavo pavienių nurodymų iš Sankt Peterburgo. Pavyzdžiui, 1904–1905 m. Vyriausioji spaudos reikalų valdyba kelis kartus atkreipė Varšuvos cenzūros komiteto pirmininko Kristoforo Emauskio (Христофор Владимирович Эммаусский, 1889–1911) dėmesį į tai,

25 ARSEN'EV, Konstantin. Bezsensurnost' i podtsensurnost'. In *V zashchitu slova*. Sankt-Peterburg: tipografija N.N. Klobukova, 1905, p. 31. Vertimą atliko straipsnio autorė.

26 PATRUSHEVA, Nataliia. *Tsensurnoe vedomstvo v gosudarstvennoji sisteme Rosiiskoi imperii vo vtoroi polovine XIX – nachale XX veka*. Sankt-Peterburg: Rosiiskaia natsional'naia biblioteka, 2013, p. 338–339.

Emauskio (Христофор Владимирович Эммаусский, 1889–1911) dėmesį į tai, kad Varšuvos spaudoje ezopinės kalbos forma išreiškiamas Japonijos, o ne Rusijos imperijos palaikymas²⁷. Savo ruožtu Varšuvos cenzūros komitetas turėjo skatinti vietinių dienraščių redaktorius skelbti daugiau straipsnių ir korespondencijų, susijusių su vietinių rusų organizacijų veikla, bei atvirksčiai – riboti korespondencijų skaičių iš Krokuvos, Poznanės ir Lviso²⁸.

Vilniaus laikinasis spaudos reikalų komitetas (Виленский временный комитет печати) suformuotas 1907 m. kovo 9 d. Tačiau ne pagal tuos sumanymus ir ne ta etato dalimi, kuria planavo komiteto pirmininkas Aleksandras Kemerlingas (Александр Андреевич Кеммерлинг, 1904–1914) ir Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos vyresnysis tarnautojas Stepanas Beleckis (Степан Петрович Белецкий, 1873–1918), atsakingi už komiteto sudėties projekto parengimą. Vilniaus generalgubernatorius Konstantinas Kršivickis (Константин Фадеевич Кршвицкий, 1905–1910) komiteto sudarymo galimybėmis susirūpino 1906 m. gegužės mėn. sužinojęs, kad tokias iniciatyvas taip pat kelia Kijevo ir Kazanės gubernatoriai. Pagal 1906 m. balandžio 26 d. Laikinasias neperiodinės spaudos taisykles („О временных правилах для неповременной печати“), išskyrus Sankt Peterburgą, Maskvą, Varšuvą ir Tiflisą (Tbilisis), kur remiantis minėtu įstatymu jau buvo įvykdyta cenzūros komitetų reorganizacija, vietiniai gubernatoriai ir pats vidaus reikalų ministras turėjo teisę pagal poreikius inicijuoti vietinių laikinųjų cenzūros spaudos reikalų komitetų steigimą, o jų nariais taip pat kviesti atstovus iš atskirų valstybinių žinybų (išskyrus teismo institucijas)²⁹. Šia galimybe – t. y. pildyti komitetų sudėtį naujais nariais – numatė pasinaudoti A. Kemerlingas ir S. Beleckis, pateikę siūlymą, kad generalgubernatoriaus kanceliarijos tarnautojas skaitytų dalį periodinių leidinių rusų kalba, atskiras etatas būtų skirtas cenzoriui, atsakingam už leidinius baltarusių ir ukrainiečių kalbomis, savo atstovus cenzūros komitete galėtų turėti karinė žinyba, stačiatikių ir katalikų dvasininkija, komitetui turėjo būti pavaldus Vilniaus spaudos ir knygų prekybos inspektorius, padidinta cenzūros komiteto kanceliarijos sudėtis dviem raštininkais³⁰. A. Kemerlingas taip

27 TOBERA, Marek. Cenzura czasopism w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX wieku. *Przegląd historyczny*, 1989, t. 80/1, p. 64.

28 ANCULEWICZ, Zbigniew. Stosunek władz Królestwa Polskiego do „Kuriera Warszawskiego” w latach 1868–1915. *Studia Medioznawcze*, 2002, t. 2 (7), p. 109, 114.

29 27574. 18 marta 1906 g. Imennoi Vysochaishii ukaz dannyi Senatu ob izmenenii i dopolnenii Vremennykh pravil o pechati. *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. Sobranie tretie*, 1906, t. XXVI, Otdelenie I ot № 27173–28753, 1909, p. 282.

30 *Vilniaus vidaus cenzūros atskirojo cenzoriaus A. Kemerlingo ir Vilniaus generalgubernatoriaus*

pat kėlė periodinių leidinių vertėjo klausimą, dėl darbų apkrovos prašė leisti cenzūros komiteto nariams nedalyvauti teismo posėdžiuose³¹.

Būsimojo Vilniaus spaudos reikalų komiteto pirmininko ir kanceliarijos vyresniojo tarnautojo sumanymams pritarė Vilniaus generalgubernatorius, savo ruožtu 1906 m. rugpjūčio 15 d. išsiuntęs prašymą-pasiūlymą Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai³². 1906 m. spalio 25 d. K. Kršivickis pakartojo savo prašymą, šį kartą plačiau paaiškinęs bei įvertinęs periodinės spaudos įtaką Šiaurės vakarų krašte. Taigi, šiame rašte K. Kršivickis, pastebėdamas, kad Šiaurės vakarų krašte „vyksta intensyvūs visuomeniniai ir tautiniai judėjimai“, akcentavo, kad didelį vaidmenį šiuose procesuose atlieka periodinė spauda, leidžiama lenkų, lietuvių, žydų kalbomis. Kartu K. Kršivickis pateikė trumpą periodikos charakteristiką, pastebėdamas, kad „dabartinė žydų spauda yra Bundo rankose“, lietuviškojoje spaudoje „itin stipri socialdemokratinė kryptis“, o lenkiškoji spauda „išoriškai lojali valdžiai, tačiau skatina nesantaiką tarp rusų ir lenkų nacionalistų“³³. Tačiau Vyriausioji spaudos reikalų valdyba delsė dėl savo sprendimo, tad 1907 m. vasario 22 d. K. Kršivickis vėl išsiuntė pakartotinį paklausimą³⁴. Galų gale Vyriausioji spaudos reikalų valdyba priėmė sprendimą, tačiau patvirtino „senąją“ komiteto sudėtį, neišplečiant etatų dalies, kaip tikėjosi K. Kršivickis. Ir šiuo atveju Vilniaus laikinojo spaudos reikalų komiteto padėtis nebuvo išskirtinė. Kaip pastebėjo Nadežda Patruševa, tyrinėjusi XX a. pradžios Rusijos imperijos cenzūros politiką, Vyriausioji spaudos reikalų valdyba cenzūros komitetų atžvilgiu laikėsi bendrosios „kadruų ir lėšų taupymo politikos“,

kanceliarijos vyresniojo tarnautojo Beleckio raštas Vilniaus generalgubernatoriui K. Kršivickiui. 1906 m. liepos 29 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 378, BS, 1906 m., b. 342, l. 22–26; Vilniaus vidaus cenzūros atskirojo cenzoriaus A. Kemerlingo ir Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos vyresniojo tarnautojo Beleckio raštas Vilniaus generalgubernatoriui K. Kršivickiui. 1906 m. liepos 29 d. (kopija). Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 121, l. 40–46. Taip pat žr.: PATRUSHEVA, Nataliia. Tsenzurnoe vedomstvo v gosudarstvennoi sisteme Rosiiskoi imperii vo vtoroi polovine XIX – nachale XX veka. Sankt-Peterburg: Rosiiskaija natsional'naia biblioteka, 2013, p. 379–380.

- 31 *Vilniaus vidaus cenzūros atskirojo cenzoriaus A. Kemerlingo raštas Vilniaus generalgubernatoriui K. Kršivickiui. 1906 m. birželio 29 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 378, BS, 1906 m., b. 342, l. 28.*
- 32 *Vilniaus generalgubernatoriaus K. Kršivickio rašto Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai kopija. 1906 m. rugpjūčio 15 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 378 BS, 1906 m., b. 342, l. 34–35.*
- 33 *Vilniaus generalgubernatoriaus K. Kršivickio rašto Vidaus reikalų ministerijai juodraštis. 1906 m. spalio 25 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 378, BS, 1906 m., b. 342, l. 33r.*
- 34 *Vilniaus generalgubernatoriaus K. Kršivickio rašto Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai kopija. 1907 m. vasario 22 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 378, BS, 1906 m., b. 342, l. 39.*

ypač kai buvo kalbama apie Rusijos imperijos pakraščius, steigiant atitinkamus komitetus Kazanėje (1906 m.), Kijeve (1906 m.), Vilniuje (1906 m.), Odesoje (1909 m.), Rygoje (1915 m.)³⁵. Pavyzdžiui, Vyriausioji spaudos reikalų valdyba taip pat atsisakė patvirtinti Kijevo gubernatoriaus Pavelo Ignatjevo (Павел Николаевич Игнатъев, 1907–1909) prašymą leisti, kad Spaudos reikalų komitete dirbtų dvasinės ir karinės žinybų atstovai³⁶, o Kazanės laikinojo spaudos komiteto prašymas leisti turėti atskirą cenzorių spaudai rytų kalbomis buvo išgirstas tik po penkerių metų nuo prašymo pateikimo³⁷.

Vilniaus laikinojo spaudos reikalų komiteto įsteigimas iš esmės buvo formalus dalykas, nes jo sudėtis iš esmės nepasipildė naujais nariais, o įvyko pareigų pasidalinimas tarp cenzorių, kurie pradėjo savo karjerą dar XIX a. paskutiniais dešimtmečiais³⁸. Iš Sankt Peterburgo į Vilnių (1905 m. rugpjūčio 13 d.) buvo atsiųstas vien komiteto pirmininkas – A. Kemerlingas – Imperatoriškojo istorijos-filologijos instituto auklėtinis, buvęs gimnazijos lotynų ir vokiečių kalbų mokytojas³⁹, kuris vėliau prisipažino, jog blogai mokėjo lenkų kalbą, svetimos jam buvo lietuvių ir žydų kalbos. Už leidinių lenkų ir vokiečių kalbomis cenzūrą atsakingas buvęs pašto darbuotojas ir telegrafistas Eduardas Meleršteinas fon Meleris (Эдуард Адольф Фридрих Людвикович Меллерштейн фон Меллер, 1866–po 1915). Galima prielaida, kad lenkų kalbą mokėjo komiteto sekretorius Juozapas Gruževskis (Иосиф Киприян Феликсович Гружевский, 1864–po 1913), gimęs Vilniaus gubernijoje, gavęs namų auklėjimą ir vedęs katalikų tikėjimą išpažinusią Vilniaus miestietę⁴⁰. Tačiau jis pagelbėdavo tik leidinių žydu

35 PATRUSHEVA, Nataliia. *Tsenzurnoe vedomstvo v gosudarstvennoi sisteme Rosiiskoi imperii o vtoroi polovine XIX – nachale XX veka*. Sankt-Peterburg: Rosiiskaia natsional'naia biblioteka, 2013, p. 462.

36 Ten pat, p. 373.

37 Ten pat, p. 372.

38 Vilniaus laikinojo spaudos reikalų komiteto narių sudėtis, jų biografijos, profesinė karjera išsamiai nagrinėta šiuose darbuose: GRINCHENKO, Nataliia; IZMOZIK, Vladen; PATRUSHEVA, Nataliia; EL'IASHEVICH, Dmitrii; RASKIN, David. *Istoriia tsencurnykh uchrezhdenii v Vilenskoj gubernii v XIX-nachale XX veka*. *Knygotyra*, 2004, t. 43, p. 77; GRINCHENKO, Nataliia; IZMOZIK, Vladen; PATRUSHEVA, Nataliia; EL'IASHEVICH, Dmitrii. *Tsenzory Vil'no XIX – nachalo XX veka (Materialy dlia bibliograficheskogo spravochnika)*. *Belorusskii sbornik*, 2005, vyp. 3, p. 209–235; *Tsenzory Rosiiskoi imperii. Konets XIX – nachalo XX veka. Bibliograficheskii sbornik*. Sankt-Peterburg: Rossiiskaia natsional'naia biblioteka, 2013.

39 GRINCHENKO, Nataliia; IZMOZIK, Vladen; PATRUSHEVA, Nataliia; EL'IASHEVICH, Dmitrii; RASKIN, David. *Istoriia tsencurnykh uchrezhdenii v Vilenskoj gubernii v XIX-nachale XX veka*. *Knygotyra*, 2004, t. 43, p. 77.

40 Pats Gruževskis išpažino evangelikų liuteronų tikėjimą, žmona Kazimiera Trubickaitė

kalbomis cenzoriams, be to, turėjo daug sekretoriavimo darbo ir dažnai sirgo. Puikiai lenkų ir lietuvių kalbas mokėjo komiteto kurjeris Jonas Citkovičius-Jurkevičius (Иван Антонов Циткович-Юркевич)⁴¹, kuris, anot dienraščio „Lietuvos ūkininkas“ redaktorės Felicijos Bortkevičienės, už pinigus atiduodavo dalį konfiskuoto leidinio tiražo⁴².

Skirtingai nei kiti cenzoriai, kurių dalis surašė atsiminimus apie savo darbą⁴³, E. Meleršteinas fon Meleris nepaliko asmeninių šaltinių, šio cenzoriaus darbo vertinimų nepavyko užtikti Vilniaus periodinės spaudos redaktorių ir korespondentų korespondencijoje. Baigęs keturias klases Mintaujos gimnazijoje, šis kilmingas bajoras, išpažinęs evangelikų reformatų tikėjimą, įsidarbino pašto-telegrafo žinyboje Šiauliuose, 1890 m. perkeltas į Vilnių, o nuo 1901 m. pradėjo eiti atskirojo užsienio cenzoriaus padėjėjo pareigas⁴⁴. Lyginant su kitais spaudos komiteto nariais, jis pasižymėjo dideliu darbštumu (kartais perimdavo lietuviškų leidinių cenzūrą⁴⁵), buvo atsargus, nes stropiai ir uoliai pranešdavo Vilniaus generalgubernatoriui apie periodinių leidinių redaktorių nusižengimus, netgi tada, kai nebuvo už šiuos veiksmus numatyta baudžiamoji atsakomybė⁴⁶, vengė imti kyšius, kaip tuo pagarsėjęs lietuviškų leidinių cenzorius, buvęs policijos viršininkas Aleksandras Jaroševskis (Александр Николаевич Ярошевский, 1865–po 1916)⁴⁷. E. Meleršteinas fon Meleris stropiai dirbo die-

(Казимира Иосифовна Трубицкая) buvo katalikė. Šeima turėjo tris sūnus – Žygimantą, Stanislovą ir Povilą. Plg. žr.: Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 16.

41 Jurkevičius gimė Ukmergėje, išpažino katalikų tikėjimą, turėjo du sūnus – Vladislovą ir Mečislovą. Plg. žr. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 194.

42 BORTKEVIČIENĖ, Felicija. Cenzūra. *Lietuvos ūkininkas*, 1930, gruodžio 4, nr. 49, p. 8.

43 Plg. žr.: *Tsenzory Rossii v kontse XIX-nachale XX veka. Sbornik vospominanii*. Sankt-Peterburg: Rosiiskaia natsional'naia biblioteka, 2003.

44 E. Meleršteino fon Melerio žinybinis lapas. 1915 m. vasario 27 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 192, l. 1–3; *Vilniaus atskirojo užsienio cenzoriaus raštas Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai*. 1905 m. liepos 25 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1242, ap. 1, b. 119, l. 2.

45 *Vilniaus vidaus cenzoriaus A. Kemerlingo rašto Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai kopija*. 1906 m. birželio 8 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 121, l. 31; *Vilniaus laikiniojo spaudos reikalų komiteto pirmininko A. Kemerlingo raštas Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai*. 1913 m. vasario 27 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 192, l. 18.

46 Plg. žr. 119–120 išnašas.

47 Anot Felicijos Bortkevičienės, „Jaroševskis ėmė kyšius už kiekvieną politinio pobūdžio straipsnį: už aštresnį brangiau, už mažiau aštrų – pigiau. Tačiau kovingesnius straipsnius Jaroševskis bijojo praleisti netgi už pinigus“ (BORTKEVIČIENĖ, Felicija. Cenzūra. *Lietuvos ūkininkas*, 1930, gruodžio 4, nr. 49, p. 8). Šis A. Jaro-

nomis, o naktimis išeidavo pasivaikščioti Neries upės pakrante⁴⁸, taip ilsėdamasis nuo darbų ir asmeninių nelaimių⁴⁹. Iš visų Vilniaus spaudos reikalų komiteto narių E. Meleršteinas fon Meleris buvo vienintelis, kuris vykdant komiteto veiklos patikrinimą 1914 m. vasario mėn. gavo palankų atsiliepimą. Naujasis Vilniaus spaudos reikalų komiteto pirmininkas, Vilniaus gubernatoriaus bičiulis Petras Krugliakovas-Čerdackis (Пётр Георгиевич Кругляков-Чердацкий, 1914–1917) 1914 m. E. Meleršteiną fon Melerį apibūdino kaip „nepriekaištingos reputacijos ir politiškai patikimą asmenį“, bet silpno charakterio, kas neleido jo skirti į atsakingas (komiteto pirmininko) pareigas⁵⁰. Baigęs cenzoriaus profesinę karjerą E. Meleršteinas fon Meleris nenorėjo grįžti į Vilnių, kuriame gyveno net dvidešimt penkerius metus, o pasiprašė grįžti į pašto-telegrafo tarnybą Rusijos gilumoje – Rostove prie Dono⁵¹.

ševskio pomėgis taip pat paaiškėjo vykdant Vilniaus spaudos reikalų komiteto reviziją 1914 metų vasario mėn. (PATRUSHEVA, Nataliia. Reviziia Vremennogo komiteta po delam pečati v Vilno v 1914 g. *Knygotyra*, 2006, t. 47, p. 145). Plg. apie A. Jaroševskio profesinę karjerą: *A. Jaroševskio žinybinis lapas*. 1909 m. sausio 28 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 196. Reikėtų pastebėti, kad panaši cenzorių papirkinėjimo praktika taikyta Varšuvos cenzūros komitete: cenzoriams ir jų šeimos nariams rengtos vakarienės, cenzorių žmonoms pirkti geležinkelio bilietai į Prancūzijos kurortus. Plg. žr.: ANCULEWICZ, Zbigniew. Stosunek władz Królestwa Polskiego do „Kuriera Warszawskiego” w latach 1868–1915. *Studia Medioznawcze*, 2002, t. 2 (7), p. 109, 113.

- 48 *Vilniaus policijos viršininko raštas Vilniaus laikinojo spaudos komiteto pirmininkui*. 1906 m. spalio 9 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 124, l. 107. 1906 m. E. Meleršteinas fon Meleris gyveno dab. Goštauto gatvėje (Набережная ул., д. 12, кв. 15).
- 49 1906 m. po skurgybų vedė antrą kartą. Antra žmona Lamberta Tarasevičiūtė (Ламберта Ядвига Иосифовна Тарасевич) išpažino evangelikų liuteronų tikėjimą, dirbo Vilniaus pašto-telegrafo kontoroje. Antroji cenzoriaus žmona sirgo psichikos liga, anksti išėjo į pensiją. Šeima vaikų neturėjo. Plg. žr.: *E. Meleršteino fon Melerio prašymas Vilniaus atskinajam užsienio cenzoriui*. 1906 m. birželio 9 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1242, ap. 1, b. 124, l. 7; *E. Meleršteino fon Melerio žinybinis lapas*. 1915 m. vasario 27 d., Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 192, l. 1-3; *O sluzhbe Liamberty Iadvigi Osipovich po muzhu Mellershtein-fon-Meller*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 558, ap. 1, b. 1627.
- 50 PATRUSHEVA, Nataliia. *Tsenzor v gosudarstvennoi sisteme dorevoliutsionnoi Rossii (vtoraia polovina XIX–nachalo XX veka)*. Sankt-Peterburg: Severnaia zvezda, 2011, p. 252.
- 51 GRINCHENKO, Nataliia; IZMOZIK, Vladen; PATRUSHEVA, Nataliia; EL'IASHEVICH, Dmitrii. *Tsenzory Vil'no XIX–nachalo XX veka (Materialy dlia bibliograficheskogo spravochnika)*. *Belorusskii sbornik*, 2005, vyp. 3, p. 227.

SPAUDOS „NUSIKALTIMŲ“ STATISTIKA

Pirmąsias bylas prieš periodinius leidinius Vilniaus laikinasis spaudos reikalų komitetas pradėjo kelti 1905 m. gruodžio 5 d., šiek tiek vėliau nei Sankt Peterburge arba Maskvoje, kur nuo 1905 m. spalio 22 d. iki gruodžio 2 d. jau buvo 92 panašūs atvejai⁵². Vilniuje, skirtingai nei Maskvoje ar Sankt Peterburge, nebuvo įsteigti budintieji skyriai, spaudą cenzoriai gaudavo rytais. Vilniaus cenzoriai dirbo namuose, o kartu susirinę vieną kartą per savaitę (antradieniais)⁵³ patvirtindavo sprendimus, kuriuos pateikdavo vienas ar kitas cenzorius, be jokių papildomų svarstymų. Daugeliu atvejų bendrajame susirinkime cenzorius net nepateikdavo išplėstinio pagrindimo, kodėl turėtų būti konfiskuojamas vienas ar kitas periodinio leidinio numeris, o teikdavo nuorodą į vieną ar kitą Baudžiamojo kodekso straipsnį. Vilniaus laikinojo spaudos reikalų komiteto posėdžio protokolų medžiaga nerodo vidinės diskusijos ženklų.

1 LENTELE. Vilniaus spaudos reikalų laikinojo komiteto iškeltų baudžiamųjų bylų skaičius (periodiniai leidiniai) 1906–1907 m., 1909–1913 m.

Periodinė spauda	Metai						
	1906 m.	1907 m.	1909 m.	1910 m.	1911 m.	1912 m.	1913 m.
Lenkų kalba	6	8	7	9	13	8	15
Rusų kalba	28	7	7	2	–	5	2
Lietuvių kalba	6	12	1	2	2	–	4
Baltarusių kalba	4	3	–	–	–	–	2
Žydų kalbomis	12	15	6	5	2	3	2
Iš viso	56	45	21	18	17	16	23

APSKAIČIUOTA PAGAL: *Spisok ugolovnykh presledovaniu vobuzhzhionnykh s 5 dekabria 1905 goda po 19 fevralia 1906 goda u Glavnogo prokurora Vilenskogo okruzhnogo suda protiv redaktorov nizheoznachennykh periodicheskikh izdaniu v Vil'ne*. Lietuvos

52 SHINGAREVA, Nataliia. Vremennye pravila o pechati 1905–1906 g. i rol' Ministertstva vnutrennikh del v ikh realizatsii. *Vestnik Moskovskogo universiteta MVD Rossii*, 2014, № 12, p. 70.

53 *Reestr delam podlezhashchim rassmotreniiu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati 1 apreliu 1908 g.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 9, l. 18v.

valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 122, l. 1–4; *Spisok ugotovnykh presledovaniĭ vobuzhdionnykh s 12 po 24 iunia 1906 goda u Glavnogo prokurora Vilenskogo okružnogo suda protiv redaktorov nizheoznachennykh periodicheskikh izdaniĭ v Vil'ne*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 122, l. 20; *Spisok ugotovnykh presledovaniĭ vobuzhdionnykh s 19 po 31 iulĭia 1906 goda u Glavnogo prokurora Vilenskogo okružnogo suda protiv redaktorov nizheoznachennykh periodicheskikh izdaniĭ v Vil'ne*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 121, l. 53; *Spisok ugotovnykh presledovaniĭ vobuzhdionnykh v sentiabre 1906 goda u Glavnogo prokurora Vilenskogo okružnogo suda protiv redaktorov nizheoznachennykh periodicheskikh izdaniĭ v Vil'ne*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 125, l. 35; *Spisok ugotovnykh presledovaniĭ vobuzhdionnykh v oktiabre 1906 goda u Glavnogo prokurora Vilenskogo okružnogo suda protiv redaktorov nizheoznachennykh periodicheskikh izdaniĭ v Vil'ne*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 125, l. 35; *Spisok ugotovnykh presledovaniĭ vobuzhdionnykh s 13 noiabria po 12 dekabria 1906 goda u Glavnogo prokurora Vilenskogo okružnogo suda protiv redaktorov nizheoznachennykh periodicheskikh izdaniĭ v Vil'ne*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 125, l. 37–38; *Vedomost' o dvizhenii sudebnykh del po povremennym izdaniĭam za 1906 god*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 378, BS, 1906, b. 309, l. 100–107; *Doklady i postanovleniia Vilenskogo vremennogo komiteta po delam pečati za 1909 god*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 39; *Doklady i postanovleniia Vilenskogo vremennogo komiteta po delam pečati za 1910 god*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50; *Doklady i postanovleniia Vilenskogo vremennogo komiteta po delam pečati za 1913 god*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 70; ČERNIAUSKAITĖ, Violeta. Cenzūros poveikis lietuviškų knygų leidybai 1904–1914 metais. *Bibliografija 2002. Mokslo darbai*, 2003, p. 39.

Pateikti duomenys rodo, kad didžiausią dėmesį periodinei spaudai Vilniaus laikinasis spaudos reikalų komitetas skyrė 1906–1907 metais, siekdamas riboti socialdemokratiinių idėjų sklaidą. Kaip taikliai pastebėjo V. Černiauskaitė, po 1909 m. Vilniaus laikinasis spaudos reikalų komitetas daugiausiai būtų kėlė prieš lenkiškąją periodinę spaudą⁵⁴, o nuo 1911 m. cenzoriaus dėmesys šiai periodikai dar labiau sustiprėjo. Tačiau, prieš vertinant komiteto veiklą ir baudžiamųjų bylų skaičių, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad nuo 1909 m. lenkiškoji periodinė spauda apskritai užėmė vyraujančias pozicijas Vilniaus mieste. Svarbu pažymėti, kad pagal lenkiškosios periodinės spaudos skaičių 1909 m. Vilnius

54 V. Černiauskaitė pateikė baudžiamųjų bylų prieš periodinę spaudą suvestinę, apimančią 1907 m., 1909 m., 1912 m., 1913 m. Šią suvestinę ji parengė remdamasi 1913 m. Vilniaus spaudos reikalų laikinojo komiteto ataskaitos juodraščiu. Komiteto posėdžio protokolų medžiaga leidžia patikslinti ir papildyti pateiktus duomenis. Plg. žr.: ČERNIAUSKAITĖ, Violeta. Cenzūros poveikis lietuviškų knygų leidybai 1904–1914 metais. *Bibliografija 2002. Mokslo darbai*, 2003, p. 39.

(išskyrus Lenkijos Karalystę) užėmė dominuojančią padėtį Rusijos imperijoje. 1909 m. Vilniuje ėjo 20 periodinių leidinių lenkų kalba, Sankt Peterburge – 5, Kijeve – 3 ir vienas Minske⁵⁵.

2 LENTELE. Vilniaus periodinių (legalių ir pogrindinių) leidinių skaičius 1906–1907 m., 1909–1913 m.

Periodinė spauda	Metai						
	1906 m.	1907 m.	1909 m.	1910 m.	1911 m.	1912 m.	1913 m.
Lenkų kalba	13	12	20	21	28		34
Rusų kalba	17	15	15	20	24		23
Lietuvių kalba	4	4	9	15	17		18
Baltarusių kalba	2	2	1	1	1		2
Žydų kalbomis	13	11	4	4	7		8
Iš viso	49	44	49	61	77		85

APSKAIČIUOTA PAGAL: KAZLAUSKAITĖ, Jadvyda. *Vilniaus periodiniai leidiniai 1760–1918. Bibliografinė rodyklė*. Vilnius: Mintis, 1988.

Vilniaus laikinojo spaudos reikalų komiteto nuo 1911 m. vis labiau stiprėjantis dėmesys lenkiškajai periodinei spaudai nebuvo vien šio komiteto ypatybė. Panaši tendencija pastebima Varšuvoje, kur baudžiamųjų bylų prieš periodinę spaudą skaičius taip pat didėjo (1912 m. Varšuvos cenzūros komitetas iškėlė 32 bylas, 1913 m. – jau 95 bylas, nors periodinių leidinių skaičius išliko bemaž tapatus)⁵⁶. Tačiau, vertinant Vilniaus laikinojo spaudos reikalų komiteto darbo našumą bendraimperiiniame lygmenyje, akivaizdu, kad jis nebuvo vienas iš „pačių rezultatyviausių“: 1909 m. ir 1911 m. pagal iškeltų spaudos baudžiamųjų bylų skaičių užėmė paskutinę vietą Rusijos imperijoje⁵⁷.

55 BAŁABUCH, Henryk. *Nie tylko cenzura. Prasa prowincjonalna Królestwa Polskiego w rosyjskim systemie prasowym w latach 1865–1915*. Lublin: Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001, p. 137.

56 Ten pat.

57 SOPOVA, Anastasiia. *Pravovoe regulirovanie periodicheskoi pečati v Rossiiskoi imperii v*

1914 m. vasario mėn. su neeilinio komiteto veiklos patikrinimo užduotimi į Vilnių atvyko Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos narys Sergejus Visarionovas (Сергей Евлампиевич Виссарионов, 1867–1918). Visarionovo atvykimas nebuvo atsitiktinis, Vyriausioji spaudos reikalų valdyba gavo tuometinio Vilniaus gubernatoriaus Petro Veriovkino (Пётр Владимирович Верёвкин, 1862–1945) nusiskundimą, jog „komitetas itin inertiškai prižiūri kitakalbę periodinę spaudą, šiais klausimais vengia gyvo bendradarbiavimo su gubernatoriumi ir vien kanceliariškai atsirašo“⁵⁸. Revizijos išvados komitetui nebuvo džiugios. Visarionovas konstatavo blogai organizuotą komiteto veiklą. Pirmiausia, cenzoriai sprendimus dėl periodinio leidinio konfiskavimo priimdavo ne ryte, o vakare, kartais ir kitą dieną, taip sudarydami palankiausias sąlygas leidinio tiražo sklaidai. Antra, komitetas daugiau domėjosi knygomis nei periodine spauda, o pats komiteto pirmininkas pokalbio metu prisipažino, kad jis pats yra priešininkas konfiskuoti periodiką, nes būtent tokie sprendimai yra papildoma šių leidinių reklama ir kelia šių leidinių autoritetą vietinėje bendruomenėje⁵⁹. Po revizijos Vilniaus laikinojo spaudos reikalų komiteto pirmininkas iš savo pareigų buvo atleistas.

Kaip minėjome anksčiau, Vilniaus laikinasis spaudos reikalų komitetas buvo pirmoji, bet ne paskutinė institucija, nuo kurios veiklos rezultatyvumo priklausė periodinių leidinių likimas. Kaip rodo Anastasijos Sopovos tyrimai, Vilniaus teismo rūmai 1905–1908 m. sprendė 26 bylas. Tokį pat bylų skaičių nagrinėjo Kijevo teismo rūmai, Charkovo teismo rūmai sprendė dar daugiau – 42 bylas, Odesos – 54, o Varšuvos teismo rūmai pagal bylų skaičių (92) buvo trečioje vietoje po Sankt Peterburgo ir Maskvos. 1911–1912 m. Vilniaus teismo rūmuose nagrinėtų spaudos bylų skaičius nežymiai sumažėjo (24 bylos), tačiau šiuo laikotarpiu pagal bylų skaičių ši Vilniaus teismo instancija lenkė teismo rūmus Kijeve (15), Charkive (17), Odesoje (10) ir net Varšuvos teismo rūmus, kurie 1911–1912 m. išnagrinėjo perpus mažiau – 12 bylų⁶⁰.

nachale XX veka. Dissertatsia na soiskanie uchenoi stepeni kandidata iuridicheskikh nauk. Moskva, 2021, p. 290.

58 PATRUSHEVA, Nataliia. Reviziiia Vremennogo komiteta po delam pechati v Vilno v 1914 g. *Knjgotyra*, 2006, t. 47, p. 145.

59 Ten pat.

60 SOPOVA, Anastasiia. *Pravavoe regulirovanie periodicheskoi pechati v Rossiiskoi imperii v nachale XX veka*. Dissertatsia na soiskanie uchenoi stepeni kandidata iuridicheskikh nauk. Moskva, 2021, p. 290.

CENZŪROS IDĖJINĖS KRYPTYS

Vilniaus cenzoriai 1905 m. gruodžio pradžioje pradėję kelti baudžiamąsias bylas prieš periodinių leidinių redaktorius pirmiausia atkreipė dėmesį į rusų kalba leistą periodiką. Ir tai nebuvo Vilniaus ypatybė. Varšuvoje į cenzorių akiratį taip pat pirmiausia pateko dienraščiai, leisti rusų kalba⁶¹. A. Kemerlingui, būsimajam Vilniaus spaudos reikalų komiteto pirmininkui, kuris, kaip minėta, geriausiai mokėjo rusų kalbą, užkliuvo dienraščiu „Северо-западный голос“ ir „Новая заря“ straipsniai, kuriuose detalai aprašyti ne vien maištai Rusijos imperijos kariuomenės daliniuose, bet ir paskelbta Vilniaus periodinių leidinių redaktorių 1905 m. spalio 24 d. bendra rezoliucija⁶², kurioje atsisakyta leidinius teikti prevencinei cenzūrai⁶³. A. Kemerlingas bandė tartis su dienraščių redaktoriais, kvietė į bendrą susitikimą, tačiau nesėkmingai⁶⁴. Bet priėmus 1905 m. Taisyklės A. Kemerlingas gavo galimybę „susidoroti“ su nepaklusniais redaktoriais.

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad net Osejus (Jošua) Šteinbergas (Осей (Иошуа) Наумович Штейнберг, 1839–1908), leidinių žydų kalbomis cenzorius, kuris, anot D. Eljaševičiaus, nebuvo itin atidus leidinių ir periodikos žydų kalbomis atžvilgiu⁶⁵, visgi 1905–1906 m. negalėjo susitaikyti su kai kurių žydų periodi-

61 BAŁABUCH, Henryk. *Nie tylko cenzura. Prasa prowincjonalna Królestwa Polskiego w rosyjskim systemie prasowym w latach 1865–1915*. Lublin: Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001, p. 122.

62 Plg. žr.: Rezoliutsiia Vilenskikh rabotnikov pechatnogo dela. *Severo-Zapadnyi golos*, 1905, 3 dekabria, № 3, p. 2; Rezoliutsiia obshchego sobraniia Vilenskikh rabotnikov pechatnogo dela. *Novaia zaria*, 1905, 3 dekabria, № 37, p. 1; *Vilniaus vidaus atskirojo cenzoriaus A. Kemerlingo rašto Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai juodraščiai*. 1905 m. gruodžio 5–7 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 116, l. 151–153.

63 Vilniaus periodinių leidinių pozicija nebuvo išskirtinė. Po manifesto Sankt Peterburge, Maskvoje, Odesoje pradėtos steigti atskiros spaudos darbininkų organizacijos „Sajunga spaudos laisvei ginti“ („Союз в защиту свободы печати“), siekios panaikinti visų rūslių cenzūrą periodiniams leidiniams, apskritai pakeisti jų steigimo tvarką, reikalavo, kad apie leidėjų ir redakcijų nusikalstamą veiklą spręstų ne vietinė valdžia, o teismo institucijos. Plg. žr.: GANFMAN, Mikhail. Iavochnyi period svobody stolichnoi pechati. *Svoboda pechati pri obnovlennoe rezhime*. Sankt-Peterburg: Obshchestvennaia pol'za, 1912, p. 25–54; PATRUSHEVA, Nataliia. *Tsenzurnoe vedomstvo v gosudarstvennoi sisteme Rossijskoj imperii vo vtoroi polovine XIX – nachale XX veka*. Sankt-Peterburg: Rossijskaia natsional'naia biblioteka, 2013, p. 331.

64 *Vilniaus vidaus atskirojo cenzoriaus A. Kemerlingo raštas Vilniaus generalgubernatoriui A. Frezei*. 1905 m. spalio 24 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1242, ap. 1, b. 117, l. 24.

65 EL'IASHEVICH, Dmitrii. *Pravitel'stvennaia politika i evrejskaia pechat' v Rosii 1797–1917. Ocherki istorii tsenzury*. Sankt-Peterburg: Mosty kul'tury, 1999, p. 287.

kos leidinių retorika. Perskaitęs pirmuosius jidiš kalba leisto dienraščio „Der Veker“ (pradėtas leisti 1905 m. gruodžio 25 d. (1906 m. sausio 7 d.)) numerius, O. Šteinbergas padarė vienareikšmišką išvadą, kad šis leidinys skatina žydų bendruomenę kovoti „prieš Rusijos imperijos valdžią, vietinę valdžią ir kursto mieste neramumus“⁶⁶. Tiesa, O. Šteinbergas dar bandė „geruoju“ tartis, tiksliau – įkalbėti dienraščio redaktorių, Visuotinės Lietuvos, Lenkijos ir Rusijos žydų darbininkų sąjungos narį Isajų Aizenštadtą (Исай Львовович Айзенштадт, 1866–1937) atsisakyti „revoliucinio“ turinio straipsnių. Tačiau redaktorius į susitikimą su cenzoriumi neatvyko, o atsiuntė dienraščio spaustuvės atstovą⁶⁷. O. Šteinbergo prašymai nedavė rezultato, ir po mėnesio A. Kemerlingui jis rašė, jog „negali pakęsti dienraščio revoliucinio turinio“⁶⁸, vieną po kitos pradėjo kelti baudžiamąsias bylas⁶⁹, dar po mėnesio – 1906 m. vasario 3 d. Vilniaus teismo rūmai priėmė sprendimą nutraukti dienraščio „Der Veker“ leidybą⁷⁰.

Cenzorių dėmesys į lietuviškąją ir lenkiškąją socialdemokratinės krypties spaudą buvo atkreiptas žymiai vėliau nei į rusiškąją ar žydiškąją. 1906 m. rugsėjo mėnesį E. Meleršteino fon Melerio brolis Vilhelmas⁷¹, atsakingas už leidinių baltarusių ir ukrainiečių kalbomis cenzūrą, pastebėjo, kad baltarusiško savaitraščio „Наша Доля / Nasza Dola“ straipsnis „Rusijos caro pelnas“ („Dachod Rosiejskaho Cara“)⁷², prieš kurį jis iškėlė baudžiamąją bylą, perspausdintas iš

66 O. Šteinbergo raštas A. Kemerlingui. 1905 m. gruodžio 31 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 120, l. 9.

67 Ten pat.

68 O. Šteinbergo raštas A. Kemerlingui. 1906 m. sausio 24 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 120, l. 25.

69 Delo o konfiskatsii gazet i brošiuir na evreiskom iazyke za 1906 god. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 120, l. 11–15.

70 Plg. žr.: VIDMANTAS, Edvardas. *Lietuvos darbininkų periodinė spauda 1895–1917*. Vilnius: Mintis, 1979, p. 131–132.

71 1878 m. Vilhelmas pradėjo darbą pašto tarnyboje Bobruiske, vėliau Kaune, nuo 1893 m. – Vilniuje, iki 1903 m. – Žemutiniame Naugarde. Nuo 1906 m. dirbo Vilniaus apskrities karo viršininko valdyboje, nuo 1907 m. kovo 9 d. ėjo Vilniaus laikinojo spaudos reikalų komiteto sekretoriaus pavaduotojo pareigas, nuo 1913 m. lapkričio 24 d. perėjo į komiteto sekretoriaus pareigas. Plg. žr.: PATRUSHEVA, Nataliia. *Tsenzor v gosudarstvennoi sisteme dorevoliutsionnoi Rossii (vtoraiia polovina XIX-nachalo XX veka)*. Sankt-Peterburg: Severnaia zvezda, 2011, p. 248.

72 Dachod Rosiejskaho Cara. *Nasza Dola*, 1906, 1 sienciabra, nr. 1, p. 4. Plg. žr.: *Perepiska s Vilenskoj sudebnoji palatoi o konfiskatsii gazety „Nasza Dolia“*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 125; GRIŠKŪNAITĖ, Emilija. *Legali darbininkų spauda Lietuvoje 1906–1908 m.* („Naujoji gadynė“, „Skardas“, „Žarija“). Iš *Spauda ir spaustuvės*. Vilnius: Mintis, 1972, p. 138.

lietuviškojo „Naujoji gadynė“. 1906 m. rugsėjį–spalį pasipylė baudžiamosios bylos prieš lietuviškąją ir lenkiškąją⁷³ socialdemokratinę spaudą, kol šie leidiniai 1907 m. pabaigoje išvis nustojo eiti ir perejo į pagrindį⁷⁴.

Kaip rodo Vilniaus laikinojo spaudos reikalų komiteto posėdžių medžiaga, komitetas, vertindamas įvairiakalbę socialdemokratinę spaudą, pirmiausia kreipė dėmesį į turinį, o kuria kalba mintys ir nuomonės išreikštos, nebebuvo aktualu. Pirmiausia, Vilniaus cenzoriai siekė sustabdyti atvirus periodikos raginimus kelti ir palaikyti 1905 m. revoliucinius įvykius, kaip antai dienraščio „Der Veker“, kaltinusio Rusijos imperijos valdžią socialinės nelygybės skatiniui ir politinę žydų tautos ateitį siejusio vien su 1905 m. revoliucijos dalyviais⁷⁵. Cenzūros komitetui taip pat nebuvo priimtinas užslėptas revoliucijos palaikymas, kurį išreiškė lietuviškas savaitraštis „Naujoji gadynė“, paskelbęs istorinę apybraižą apie revoliucinius judėjimus Vakarų Europos šalyse⁷⁶. Vilniaus laikinasis spaudos reikalų komitetas ypatingą dėmesį atkreipdavo į Rusijos imperijos valdžios, jos administracinių vienetų ir pareigūnų viešąją kritiką. Baudžiamoji byla buvo iškelta ne vien prieš baltarusišką savaitraštį „Наша Доля / Nasza Dola“ už straipsnį „Rusijos caro pelnas“⁷⁷, bet ir jidiš kalba leistą dienraštį „Der Veker“, kuriame Ministrų tarybos pirmininkui Sergejui Vitei ir vidaus reikalų ministrui Piotru Durnovui (Пётр Николаевич Дурново, 1842–1915) negailė-

73 Reikėtų atkreipti dėmesį, kad 1906 m. liepos mėn. E. Meleršteinas fon Meleris iškėlė baudžiamąją bylą prieš lenkišką periodinį leidinį „Gazeta Wileńska“ už Lenkų socialistų partijos (lenk. *Polska Partia Socjalistyczna*) nario Norberto Barlickio (Norber Barlicki, 1880–1941) straipsnį „Ogniste półkole“ („Liepsnojančias ovalas“). Šiame straipsnyje, remiantis jūreivių maištų aprašymais Sveaborge, Kronštate ir Taline, išreikšta mintis, kad Rusijos imperijos valdžia greitai bus nuversta, nes panašaus pobūdžio neramumai taip pat vyksta Lenkijos Karalystėje ir Kaukaze. Plg. žr.: SOLAK, Zbigniew. *Tarp Lenkijos ir Lietuvos. Mykolo Romerio gyvenimas ir veikla (1880–1920 metai)*. Vilnius: LII leidykla, 2008, p. 83–84.

74 Remiantis Edvardo Vidmanto skaičiavimais, 1905–1917 m. buvo išleisti 48 pavadinimų socialdemokratiniai leidiniai. Nelegalios spaudos išėjo 50 pavadinimų 331 numeris. VI-DMANTAS, Edvardas. *Lietuvos darbininkų periodinė spauda 1895–1917*. Vilnius: Mintis, 1979, p. 150.

75 Plg. žr.: Dienraščio straipsnis „Nedarbas ir revoliucija“ (1906, sausio 20, nr. 17), *Delo o konfiskatsii gazet i broshur na evreiskom iazyke za 1906 god*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 120, l. 18–19.

76 Keletas žodžių apie kitų kraštų revoliucijas. *Naujoji gadynė*, 1906, rugsėjo 7 (20), nr. 16, p. 243–248.

77 Vėliau už to paties turinio straipsnius baudžiamosios bylos iškeltos prieš lietuviškąją „Naująją gadynę“ ir lenkiškąją „Topór“.

ta epitetu „laukinė orda, kraujo ištroškę šunys, tautos priešai“⁷⁸, o lenkiškame savaitraštyje „Echo“ Rusijos imperijos valdžia prilyginta „velniui“, prieš kurį „visi piliečiai katalikai privalo imtis ginkluotų kovos veiksmų“⁷⁹. Savaimė suprantama, kad Vilniaus cenzoriai negalėjo praleisti vietinės administracijos kritikos, kurią, pavyzdžiui, 1906 m. rugsėjo mėn. viešai išreiškė lietuviškas savaitraštis „Naujoji gadynė“ prieš Kauno gubernatorių P. Veriovkiną. Savaitraščio redakcijai atrodė netinkamas Kauno gubernatoriaus atsišaukimų, skaitytų Šiaulių ir Telšių apskričių valsčių sueigose, turinys. P. Veriovkinas kaltintas, kad, kaip ir dauguma vietinės valdžios atstovų, palaiko „naująją tvarką“⁸⁰. O kas yra toji „naujoji tvarka“ – retoriškai klausė redakcija ir vienareikšmiškai atsakė: „Uždarymas geresniųjų laikraščių, karo padėtis beveik visoj viešpatijoj, kulkos, rimbai, kalėjimai – tai vis naujosios tvarkos pamatai.“⁸¹ Su Rusijos imperijos valdžios politikos kritika glaudžiai buvo susijęs Valstybės dūmos klausimas.

Įvairiakalbė socialdemokratinės krypties periodinė spauda aktyviai įsijungė į priešrinkiminę kampaniją⁸², vėliau aktyviai stebėjo ir vertino Dūmos veiklą⁸³, kaip antai lietuviškoji periodika „Skardas“ ir „Žarija“, 1907 m. turėjusi net atskirus priedus „Dūmos darbai“ ir „Dūma“⁸⁴, o dar vėliau išreiškė viešą didžiulį nuogąstavimą dėl Valstybės dūmos veiklos sustabdymo⁸⁵. Kaip jidiš kalba leistas dienraštis „Folkstsaytung“ 1906 m. liepos 11 d. straipsnyje „Dūmos sutriuškinimas“ su didžiuoju nuogąstavimu rašė, redakciją apėmė „didžiulis pasipiktinimo ir nuoskaudos jausmas“, o manifestas yra „geriausias vyriausybės moralinio silpnumo įrodymas, jai galima pasipriešinti vien kumščiu

78 Plg. žr.: Dienraščio „Der Veker“ straipsnis „Vitės ir Durnovo pergalė“ (1906, sausio 17, nr. 17). *Delo o konfiskatsii gazet i broshur na evreiskom iazyke za 1906 god.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 120, l. 15.

79 Dalej do pracy! *Echo*, 1906, 12 (25) paždziernika, nr. 14, p. 7.

80 Kauno gubernatorių varo agitaciją. *Naujoji gadynė*, 1906, rugpjūčio 23 (rugsėjo 5), nr. 14, p. 209–210.

81 Ten pat.

82 Szto budzie? *Nasza Dola*, 1906, 1 sienciabra, nr. 1, p. 2–3. Plg. žr.: „Naujosios gadynės“ straipsniai „Artinasi rinkimai į Dūmą“, „Dūma ir Steigiamasis seimas“, VIDMANTAS, Edvardas. *Lietuvos darbininkų periodinė spauda 1895–1917*. Vilnius: Mintis, 1979, p. 47.

83 Partje polityczne w Dumie. *Topór*, 1907, 27 lutego, nr. 6, p. 1–4.

84 VIDMANTAS, Edvardas. *Lietuvos darbininkų periodinė spauda 1895–1917*. Vilnius: Mintis, 1979, p. 52.

85 Plg. žr.: savaitraščio „Lietuvos ūkininkas“ straipsnis „Dumos nebėra“ (1907, birželio 10, nr. 21).

ir prievarta⁸⁶. Reikėtų pastebėti, kad žydų kalbomis leistą Vilniaus periodiką gana greitai pasiekdavo žinios iš Sankt Peterburgo, iš buvusiųjų Dūmos deputatų. Buvusiųjų Dūmos deputatų viešasis kreipimasis į tautą (1906 m. liepos 9 (22) d.), vėliau pavadintas Vyborgo atsišaukimu (*Выборгское воззвание*), Vilniaus žydų dienraštyje „Gazman“ pasirodė jau kitą dieną⁸⁷. Cenzoriai taip pat siekė sustabdyti profesinių (pirmiausia miesto darbininkų) sąjungų kūrimosi procesus, kuriuos neretais atvejais koordinavo Vilniaus socialdemokratinės krypties periodinė spauda⁸⁸.

Retkarčiais į Vilniaus cenzorių akiratį patekdavo tautinio pobūdžio klausimai. Pavyzdžiui, 1906 m. rugsėjo pradžioje O. Šteinbergui užkliuvo savaitraščio „Der Neyer Weg“ žydų pogromo Sedlcėse⁸⁹ vertinimas. Šio savaitraščio redakcijai rūpėjo ne tiek pristatyti įvykių seką, kiek išreikšti savo palaikymą nukentėjusiems ir skatinti žydų visuomenę imtis atsakomųjų veiksmų. Sedlcių įvykius „Der Neyer Weg“ pavadino „atviru karu prieš beginklius, ramius šalies gyventojus, kokie yra žydai, gyvenantys Rusijos imperijoje“⁹⁰. Todėl Vilniaus savaitraštis skatino žydų bendruomenę „netylėti“, imti „į rankas ginklus ir ruoštis karui“⁹¹. Savaitraštis apeliavo į istorinius faktus, darydamas išvadą, kad „žydų

86 Plg. žr.: Dienraščio „Folksstytung“ straipsnis „Dūmos sutriuškinimas“ (paskelbtas 1906 m. liepos 11 d.). *Delo o konfiskatsii gazet i broshiuur na evreiskom iazyke za 1906 god.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 120, l. 40.

87 Plg. žr.: Dienraščio „Gazman“ liepos 10 d. buvo paskelbtas buvusiųjų Valstybės dūmos narių kreipimasis į tautą, *Delo o konfiskatsii gazet i broshiuur na evreiskom iazyke za 1906 god.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 120, l. 61. Reikėtų pastebėti, kad vietinė valdžia stengėsi kiek įmanoma sustabdyti Vyborgo atsišaukimo sklaidą. Lietuviško savaitraščio „Lietuvos ūkininkas“ žiniomis, Vilniaus generalgubernatorius išsiuntė atskirą raštą gubernatoriams, kad būtų stabdoma informacija apie šį atsišaukimą vietinėje periodikoje. Plg. žr.: Vyriausybė karščiuojasi. *Lietuvos ūkininkas*, 1906, spalio 12 (25), nr. 53, p. 605.

88 Plg. žr.: Jak muzyku palepszyć swajo żyćcio. *Nasza Dola*, 1906, 20 sienciabra, nr. 3, p. 3–4; Związki zawodowe. *Topór*, 1907, 21 marca, nr. 9, p. 13.

89 Apie žydų pogromą Sedlcėse plg. žr.: KURKIEWICZ, Michał; PLUTECKA, Monika. Rosyjskie pogromy w Białymstoku i Siedlcach w 1906 roku. *Biuletyn pamięci narodowej*, 2010, nr. 11 (120), p. 20–25. Platų žydų pogromų Vilniuje vertinimą remdamasis periodiniais leidiniais „Gazeta Wileńska“, „Kurjer Litewski“, „Vilniaus žinios“, „Lietuvos ūkininkas“, „Foltsstytung“, „Свободное слово“ pateikė Darius Staliūnas. Plg. žr.: STALIŪNAS, Darius. *Antisemitism and Anti-Jewish Violence in Lithuanian under The Tsars.* New York-Budapest, 2015, p. 178–181.

90 Plg. žr. savaitraščio „Der Neyer Weg“ straipsnį „Kariniai pogromai“ (paskelbtas 1906 m. rugsėjo 5 d., nr. 18), *Delo o konfiskatsii gazet i broshiuur na evreiskom iazyke za 1906 god.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 120, l. 70–71v.

91 *Delo o konfiskatsii gazet i broshiuur na evreiskom iazyke za 1906 god.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 120, l. 70.

tauta yra nemirtinga ir jai būtina gyventi ir kovoti“. Straipsnio pabaigoje teigta, kad „žydų tauta iš visų jėgų turi mestis į revoliuciją, į terorą, į mirtiną kovą (rus. *борьба на смерть*)“⁹². Nepraėjus mėnesiui savaitraštis buvo uždarytas. Reikėtų pastebėti, kad paskutinis „Naujosios gadynės“ straipsnis taip pat buvo susietas su tautinių aktualijų klausimais. 1906 m. pabaigoje Lietuvos suvažiavimo Vilniuje (1905 m. gruodžio 4–5 d. (lapkričio 24–25 d.)) metinės savaitraščio redakcijai buvo akstinas skaitytojui ne tik priminti, „jog dabartinė caro vyriausybė yra didžiausias mūsų prispaudėjas“, bet ir raginti lietuvių tautą „šviesties, jungties ir stoti į kovą drauge su sukilusiais visų Rusijos kraštų žmonėmis“⁹³. Lenkiškų leidinių cenzoriui E. Meleršteinui fon Meleriui taip pat buvo nepriimtini vieši socialdemokratinės krypties struktūrų svarstymai dėl Šiaurės vakarų krašto politinės ateities. Svarbu pažymėti, kad E. Meleršteinas fon Meleris nematė pavojingo turinio lenkiško savaitraščio „Echo“ teiginiuose, kad „kiekviena etninė grupė privalo siekti kultūrinės autonomijos“⁹⁴, tačiau kai šis savaitraštis pradėjo svarstyti ir net brėžti atskiro politinio-teritorinio vieneto ribas⁹⁵, cenzorius suskubo kelti baudžiamąją bylą. Panašia mąstymo logika E. Meleršteinas fon Meleris vadovavosi, kai Vilniaus apygardos teismo prokurorą ragino greičiau pradėti baudžiamąją bylą prieš kitą lenkišką socialdemokratinį savaitraštį „Topór“, kuris ne vien kėlė Lenkijos politinės ateities klausimą, bet ir atvirai svarstė Rusijos imperijos teritorinio persitvarkymo galimybes⁹⁶.

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad E. Meleršteinas fon Meleris užslėptus lenkų inteligentijos svarstymus dėl Lenkijos politinio savarankiškumo atgavimo galimybių išvelgė, kai Vilniaus periodinėje spaudoje pasipylė straipsniai, skirti Suomijos klausimui. Viename iš Vilniaus laikinojo spaudos reikalų komiteto posėdžių jis atvirai pareiškė, kad Suomijos problematika lenkiškuosiuose periodiniuose leidiniuose nėra atsitiktinė, o turi savo reikšminę potekstę. Periodinių leidinių redaktoriai, rašydami Suomijos autonomijos klausimais, „sutapatina dvi tautas – suomių ir lenkus“, o suomių pasipriešinimo Rusijos imperijos

92 Ten pat, l. 71v.

93 Metinės lietuvių suvažiavimo Vilniuje sukaktuvės. *Naujoji gadynė*, 1906, lapkričio 23 (5), nr. 27, p. 417.

94 Plg. žr.: Kwestja narodowościowa a socjaldemokracy. *Echo*, 1906, 14 (27) września, nr. 12, p. 2.

95 Savaitraščio „Echo“ korespondentas atvirai kalbėjo apie būtinybę kelti politinės autonomijos klausimą, kartu apibrėždamas šio teritorinio vieneto ribas. Korespondentas kalbėjo apie Kauno, Vilniaus, Gardino ir Suvalkų gubernijas kaip nedalomą junginį, susietą „bendrais ekonominiais, etnografiniais ir kultūriniais ryšiais ir poreikiais“. Osobne Sejmy Ustawodawcze dla Polski i Litwy. *Echo*, 1906, 26 (9 października) września, nr. 13, p. 2.

96 Autonomja a federacja. *Topór*, 1907, 30 maja, nr. 14, p. 4.

pavyzdžiai „gali atitinkama linkme veikti lenkų skaitytojus, teikti analogiškas mintis“⁹⁷. Už suomiškos problematikos straipsnius baudžiamojon atsakomybėn buvo patraukti keli lenkų periodiniai leidiniai: „Zorza Wileńska“, „Kurjer Wileński“, „Goniec Codzienny“, „Goniec Wileński“, „Wiedza“. 1909–1911 m. šioje periodikoje ne kartą akcentuota, kad Rusijos imperijos valdžia nesilaiko ankstesnių susitarimų, siekia apriboti Suomijos autonomiją ir net turi sumanymų panaudoti jėgą. Kaip teigė savaitraščio „Zorza Wileńska“ korespondentas, vertindamas naujus svarstymus dėl Suomijos autonomijos, „įstatymas ir susitarimas Rusijos imperijoje praranda savo reikšmę, o teisus vien tas, kas turi stipresnį kumštį“⁹⁸. Kartu lenkų periodinė spauda skubėjo pateikti suomių politinio pasipriešinimo pavyzdžius⁹⁹, kaip antai 1911 m. balandžio mėn. buvusio senatoriaus Kaarlo Castréno (Kaarlo Castrén, 1860–1938) paskelbtą rezoliuciją jaunasuomių partijos suvažiavime Helsigforse (dabar Helsinkis)¹⁰⁰.

Cenzorius akylai stebėjo vietinės lenkų inteligentijos poziciją, tiksliau – periodinės spaudos įtaką šios pozicijos koordinavimui, keičiantis tarptautinei situacijai Balkanuose. 1912–1913 m., kai Vilniaus laikinasis spaudos reikalų komitetas iškelė daugiausia bylų prieš lenkiškąją periodinę spaudą, cenzoriaus dėmesys buvo nukreiptas į tai, kaip periodinė spauda skatina skaitytojus pasinaudoti susiklosčiusia nauja politine situacija ir kelti (kai kuriais atvejais net im-

97 *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 17 aprelia 1911 goda*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 12.

98 Tydzień polityczny. *Zorza Wileńska*, 1909, 12 listopada, nr. 46, p. 4; *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 13 noiabria 1909 goda*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 39, l. 52–53; Panašius svarstymus 1909 m. taip pat pateikė savaitraštis „Wiedza“. Plg. žr.: Sprawy Finlandzkie. *Wiedza*, 1909, 22 listopada, nr. 3, p. 2; *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 23 noiabria 1909 goda*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 39, l. 54–55; *Baudžiamoji byla prieš periodinį leidinį „Wiedza“*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 155, b. 320; 329.

99 Plg. žr.: Duchowieństwo w sprawie podrzymywania finlandczyków. *Goniec Wileński*, 1910, 2 lutego, nr. 26, p. 2; *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 3 fevralia 1910 goda*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 39, l. 87–87v.

100 Opór Finlandzii. *Kurjer Wileński*, 1911, 8 (21) kwietnia, nr. 79, p. 2; Opór Finlandzii. *Goniec Codzienny*, 1911, 16 (29) kwietnia, nr. 84, p. 2–3; *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 9 aprelia 1911 goda*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 9–9v; *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 17 aprelia 1911 goda*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 12–14.

tis) Lenkijos politinio ir teritorinio savarankiškumo atkūrimo idėjos įgyvendinimo. Jau 1912 m. pabaigoje E. Meleršteiniui fon Meleriui užkliuvo vienkartinis satyrinis leidinys „Kukuryku“¹⁰¹ ir dienraščio „Przegląd Wileński“ redaktoriaus Liudviko Abramovičiaus (Liudwik Abramowicz-Niepokójczycki, 1879–1939) nuogąstavimai, kad vietiniai lenkai yra tik pasyvūs tarptautinių įvykių stebėtojai, nesuvokia artėjančio lūžinio momento svarbos, kai „lenkų klausimas įgis tarptautinį lygmenį“¹⁰². Panašią mąstymo logiką cenzorius išvelgė ir kituose „Przegląd Wileński“ numeriuose. 1913 m. dienraščio pirmojo numerio vedamasis „1912–1913“, cenzoriaus manymu, buvo susijęs ne vien su 1812 m. karo ir 1863–1864 m. sukilimo atminimu, bet šie istoriniai įvykiai buvo pretekstas redakcijai „atgaivinti tarp skaitytojų Lenkijos politinės nepriklausomybės idėją, kuriai esama tarptautinė situacija teikė palankias įgyvendinimo galimybes“¹⁰³. E. Meleršteino fon Melerio manymu, 1913 m. dienraštyje „Kurjer Litewski“ paskelbtas dainos „Boże, coś Polskę“ tekstas taip pat nebuvo atsitiktinis. Šio dienraščio redakcijai ne tiek rūpėjo aprašyti teismo procesą prieš jaunas merginas, užgiedojusias šį 1863–1864 m. sukilimo himną Vilniuje Šv. Kotrynos bažnyčioje, kiek emocine forma priminti skaitytojui apie Lenkijos politinio savarankiškumo idėją ir kovą už ją¹⁰⁴. Į cenzoriaus dėmesio lauką taip pat pateko dienraštis „Kurjer krajowy“, kuris, jo manymu, skirtingai nei „Przegląd Wileński“ arba „Kurjer Litewski“, atvirai ragino kelti Lenkijos autonomijos klausimą Valstybės

101 Cenzorius atkreipė dėmesį į karikatūros prierasą, kur nuogąstaujama, kad lenkai lieka pasyviais politinių įvykių Balkanuose stebėtojais (plg. žr.: Balkanų lenkas kreipėsi į Vyslos lenką: „Ej, tu, lenke, aš kraują lieju, o tu abejingas?“, *Z chwili. Kukuryku*, 1912, p. 3). *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 8 noiabria 1912 goda*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 98–99.

102 Plg. žr.: ABRAMOWICZ, Ludwik. O międzę. *Przegląd Wileński*, 1912, nr. 50–52, 20 grudnia (2 stycznia), p. 3.

103 Plg. žr.: 1912–1913. *Przegląd Wileński*, 1913, nr. 1–2, 12 (25) stycznia, p. 1; *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 15 ianvaria 1912 goda*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 70, l. 3–4; 1913 m. cenzorius atkreipė dėmesį ir į kitus šio dienraščio straipsnius, kuriuose svarstoma lenkų politinio savarankiškumo idėja. Plg. žr.: Wzbierająca fala. *Przegląd Wileński*, 1913, 13 (27) lutego, nr. 7, p. 1; Sprawa polska w prasie angielskiej. *Przegląd Wileński*, 1913, 9 (22) lutego, nr. 5–6, p. 2; *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 16 fevralia 1913 goda*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 70, l. 9–10; *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 1 marta 1913 goda*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 70, l. 24–25.

104 *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 30 dekabria 1913 goda*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 70, l. 81–83.

dūmos posėdėziuose¹⁰⁵, o „visas Šiaurės vakarų krašto tautas kilti į bendrą kovą prieš Rusijos imperijos valdžią“¹⁰⁶. Savo teiginiams iliustruoti E. Meleršteinas fon Meleris naudojo „Kurjer krajowy“ straipsnį „Chwila osobowa“ („Ypatinga minutė“), kuriame jau nebebuvo abejojama, kad „lenkams pavyks atgauti politinį savarankiškumą“, o kitos Šiaurės vakarų krašte gyvenančios tautos ragintos „suteikti lenkams šioje kovoje politinę paramą ir pagalbą“¹⁰⁷.

Galima prielaida, kad E. Meleršteinas fon Meleris vietinę lenkų mokslo, iš dalies politinę inteligentiją vertino kaip pakankamai stiprią jėgą, kuri ne vien puoselėjo ir skatino periodinės spaudos skaitytojus įgyvendinti nepriklausomos Lenkijos idėją, bet ir siekė pajungti lietuvių ir baltarusių tautinius judėjimus. Kaip anksčiau minėjome, E. Meleršteinas fon Meleris gana dažnai cenzūravo lietuviškąją periodiką, o jo brolis buvo atsakingas už baltarusiškų leidinių cenzūrą, tad abu broliai ne tik Vilniaus laikinojo spaudos komiteto posėdėziuose, bet ir neformalioje aplinkoje galėjo pasidalinti savo įžvalgomis ir vertinimais. Reikėtų pažymėti, kad E. Meleršteinui fon Meleriui iš esmės nerūpėjo lenkų, lietuvių ir baltarusių tautiniai konfliktai, jų pobūdis, raiška, jis gana kategoriškai buvo nusistatęs prieš lietuvių tautinio judėjimo politinę raišką, apie ką puikiai bylojo 1911 m. uždraudimas poezijos rinkinio „W piecsetną Grunwaldzką rocznicę. Poezję odradzającej się Litwy“ („Penkišimtosioms Žalgirio metinėms. Atgimstančios Lietuvos poezija“)¹⁰⁸. Tačiau jis iš karto reagavo, kai lenkų inteligentija, pasitelkdama periodinę spaudą, jo manymu, siekė vykdyti „lenkinimo politiką“ (rus. „преследовала полонизаторские цели“).

E. Meleršteinas fon Meleris atkreipė dėmesį į dienraščio „Goniec codzienny“ straipsnį „Lietuvių reikalas“ („Sprawa litewska“), kuriame lietuvių inteligentija

105 Plg. žr.: Popularna idea. *Kurjer krajowy*, 1913, 20 grudnia, nr. 278, p. 1; *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 15 ianvaria 1913 goda*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 70, l. 3–4.

106 *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 14 fevralia 1913 goda*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 70, l. 8.

107 Plg. žr.: JASTRZĘBIEC, J. Chwila osobowa. *Kurjer krajowy*, 1913, nr. 33, 21 lutego, nr. 1, p. 2.

108 E. Meleršteino fon Melerio manymu, kai kuriuose poezijos rinkinio eilėraščiuose kalbėta ne vien apie lietuvių kultūrinį, bet ir politinį atgimimą. Neatsitiktinai rinkinyje atsidūrė eilėraščiai, kuriuose „lietuviai skatinti prisiminti buvusiąją šalies galybę, šalies teritorines ribas valdant LDK kunigaikščiui Vytautui“. *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 29 oktiabria 1911 goda*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 42–43. Plg. žr.: FEDOROVICH, Irena. „Są dwa pola, na których możemy się spotkać – Litwa i poezja...“. Listy Stefanii Jabłońskiej do Liudasa Giry z lat 1909–1914. Iš *Vilniaus kultūrinis gyvenimas. Tautų polilogas 1900–1945*. Vilnius: LLTI, 2012, p. 101–102.

kaltinta „idėjine rusifikacija“ bei skatinta imtis aktyvesnio bendradarbiavimo su lenkų politiniu ir kultūrinu elitu, nes abi tautos – lietuvius ir lenkus – sieja bendra istorinė praeitis¹⁰⁹. Netinkamas cenzoriui taip pat atrodė „Lenkijos ir Lietuvos kaip vientisos valstybės“ vaizdinio propagavimas, kurį jis išvelgė dailės mėnraštyje „Tygodnik Wileński“¹¹⁰. Kitame lenkų dienraštyje „Kurjer Wileński“ E. Meleršteinas fon Meleris taip pat pastebėjo lenkų politinio elito sumanymą „įtraukti Baltąją Rusiją į lenkų kultūros įtaką įgyvendinant atitinkamus lenkinimo tikslus“¹¹¹. Anot cenzoriaus, dienraščio korespondentas straipsnyje „W otwarte korthy“ („Atviromis kortomis“) neatsitiktinai propagavo idėją, kad baltarusiai nėra trinarės rusų tautos dalis, o „lenkų inteligentija turėtų pasirūpinti baltarusių tautinio sąmoningumo žadinimu“¹¹². Šią lenkų inteligentijos poziciją, reiškiamą periodinėje spaudoje, E. Meleršteinas fon Meleris viena-reikšmiškai įvardijo kaip „lenkinimo politiką“, kuri taip pat kelia pavojų Rusijos valstybės stabilumui, o galimai ir teritoriniam vientisumui.

Reikėtų pažymėti, kad kiti politinio ar tautinio pobūdžio klausimai itin retai patekdavo į cenzoriaus akiratį. Be to, E. Meleršteinas fon Meleris, nepaisant jo stropumo, taip pat kaip dauguma jo kolegų, sugebėdavo įvaldyti tik vieną periodinės spaudos rūšį – dienraščius. Kiti leidiniai – savaitraščiai, mokslo ir kultūros žurnalai, periodinių leidinių priedai – kalendoriai – retai patekdavo į cenzūros lauką arba E. Meleršteinas fon Meleris skaitė tik pirmuosius naujų leidinių numerius, siekdamas nustatyti periodikos idėjinę kryptį ir galimą „kenksmingumą“. Bent taip būta 1908 metais, kai, perskaitęs pirmuosius jaunimui skirto savaitraščio „Pobudka“ numerius, E. Meleršteinas fon Meleris padarė išvadą, kad šio leidinio straipsniai pasižymi „siaurąja lenkiškąja tautine

109 Plg. žr.: A. Z. [?], Sprawa litewska. *Goniec codzienny*, 1910, 11(24) czerwca, nr. 77, p. 1; *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 11 iunia 1910 goda*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 39, l. 114–115.

110 Cenzoriaus teigimu, leidinyje pateikta vaizdinė medžiaga „lygiagretus vaizdavimas lenkiškosios ir lietuviškos valstybinės simbolikos perša skaitytojui mintį apie bendrus, nenutrūkstamus ryšius tarp Lenkijos ir Lietuvos, ir ne vien bendrą kultūrinį palikimą, bet ir bendrą politinę ateitį“. Plg. žr.: *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 8 aprelia 1911 goda*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 7–7v; Wilno–Warszawa. *Tygodnik Wileński*, 1911, nr. 5–6, 10 (23) kwietnia, p. 1.

111 Plg. žr.: W. B-ski [?], W otwarte karty. *Kurjer Wileński*, 1911, nr. 18 (138), 22 czerwca (5 lipca), p. 1; *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 22 iunia 1911 goda*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 13v.

112 *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 22 iunia 1911 goda*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 13v.

dvasia“ („написаны в польском узко национальном духе“), o redakcija siekia paveikti jaunimo patriotines ir politines pažiūras, propaguoja „Lenkijos, sujungtos su Lietuva“, vaizdinį bei žadina jaunimo patriotinius jausmus, susietus vien su Lenkija, o ne su Rusijos imperija¹¹³. Cenzorius kelis kartus kėlė baudžiamąsias bylas, tačiau nesėkmingai. Tokiais atvejais Vilniaus teismo rūmai priėmė išteisinamuosius sprendimus, o periodinis leidinys „Pobudka“, kurio redakcijos ir korespondentų daugumą sudarė lenkų tautinių demokratų atstovai, ėjo iki pat 1914 metų.

E. Meleršteino fon Melerio dėmesio centre retkarčiais atsidurdavo religinio pobūdžio, tiksliau – religinės santarvės klausimai. Pavyzdžiui, Vilniaus lenkiškoji satyrinė spauda buvo uždaryta ne vien dėl ezopine kalba išreikštos Rusijos imperatoriaus kritikos¹¹⁴, bet ir dėl viešų pasisakymų prieš marijavitų religinę bendruomenę¹¹⁵, kurią rėmė vietiniai valdžios atstovai, dėl religinės nesantaikos skatinimo taip pat buvo uždarytas katalikiškas periodinis leidinys „Przyjacieli“¹¹⁶.

- 113 Vedamajame savitraščio straipsnyje buvo pažymėta: „Norime, kad žinotumėte, kad norime būti piliečiais lenkais, galinčiais dirbti tėvynės labui.“ Redakcija. *Jestesmy! Pobudka*, 1908, nr. 1, p. 1. Plg. žr.: Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 7, l. 22–23v. „Kartu! – Kalkime tvirtą veiksmą! Šūkis – Lenkija, ginklas – darbas! Brolis tas, kas Lenkijos sūnus. Tikėjimas – prisikėlimo stebuklas.“ Haslo, *Pobudka*, 1908, nr. 1, p. 3; *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 21 apreliia 1908 goda*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 7, l. 22–23v; 1826–1911, *Pobudka*, 1911, nr. 1–2 (20 stycznia), p. 11; *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 22 fevralia 1911 goda*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 2–3; *Baudžiamoji byla prieš periodinį leidinį „Pobudka“*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 155, b. 273.
- 114 *Spisok ugovovnykh presledovani u prokurora Vilenskoj sudebnoj palaty za iun 1907 goda protiv redaktorov nizbezaglavlennykh periodicheskikh izdani vkhodiaschchikh v Vilnie*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 46, l. 73; *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 7 iunia 1909 goda*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 39, l. 37–38; *Vilniaus spaudos reikalų laikinojo komiteto pirmininko rašto Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai juodraštis*. 1909 m. rugpjūčio 4 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 46, l. 54; *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 7 avgusta 1909 goda*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 39, l. 65–66.
- 115 *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 26 marta 1909 goda*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 39, l. 15–16.
- 116 1911 m. liepos 14 d. šiame leidinyje paskelbtas straipsnis „Kaip Bosko kalbėjo ir rašė vaikams“, kuriame aštriai pasisakyta prieš evangelikų tikėjimą. *Baudžiamoji byla prieš periodinį leidinį „Przyjacieli“*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, f. 155, b. 377.

Pabaigoje išskirsime dar vieną E. Meleršteino fon Melerio asmeninį bruožą – eidamas pareigas jis buvo perdėm atsargus, net, sakytume, bailus, nes mėgo Vilniaus gubernatoriui asmeniškai pranešti apie kai kuriuos atvejus. Pavyzdžiui, 1907 m. jis atkreipė Vilniaus generalgubernatoriaus dėmesį į dienraščio „Kuryer Litewski“ straipsnį „Syzowe prace“ („Sizifo darbas“), kuriame pasisakyta prieš Varšuvos generalgubernatoriaus veiksmus uždarant lenkų švietimo draugiją „Oświata“¹¹⁷, o 1910 m. cenzoriui užkliuvo kitas dienraščio straipsnis, kritikuojantis Vidaus reikalų ministerijos išleistą aplinkraštį, ribojantį draugijų ir kitų visuomeninių organizacijų veiklą¹¹⁸. Tačiau kiti klausimai, kurie, pavyzdžiui, rūpėjo Varšuvos cenzūros komitetui, kaip antai miesto savivaldos aktyvumas, lenkų švietimo politikos reikalai, tautinės kultūros puoselėjimas, lenkų istorinės atminties vietų, istorinių sukakčių minėjimų pobūdis¹¹⁹, Vilniaus cenzoriui buvo svetimi. Tik kartais į E. Meleršteino fon Melerio akiratį patekdavo istorinės tematikos straipsniai. Pavyzdžiui, 1909 m. jis atkreipė dėmesį į savaitraščio „Zorza Wileńska“ publikaciją apie mūšį prie Raclavicių (1794 m. balandžio 4 d.)¹²⁰, kuri, jo manymu, „turėjo žadinti tos skaitytojų dalies, kuri svajoja apie nepriklausomą Lenkiją, patriotinius jausmus“¹²¹. Tačiau nuoseklios pozicijos dėl lenkams svarbių istorinės atminties vietų cenzorius neturėjo. Neatsitiktinai 1912 m., minint 1812 m. karo 100 metų jubiliejų, lenkų tautinių demokratų atstovas Janas Konradas Obstas (Jan Konrad Obst, 1876–1954) Vilniuje redaguojamajame kultūros ir mokslo žurnale „Litwa i Ruś“ nevaržomai paskelbė istorinius šaltinius, skirtus Lietuvos laikinosios vyriausybės komisijos veiklai, pabrėždamas, kad „atmintis apie Napoleoną mūsų Tautoje yra dalis mūsų tautinės sielos, tai šventa mūsų šlovingos praeities tradicija,

117 Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 13, l. 82; Taip pat žr.: *Delo o konfiskatsii gazety „Topor“ i drugikh polskikh gazet' za 1907 god.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 13, l. 82–83.

118 Plg. žr.: Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 39, l. 92.

119 Plg. žr. Varšuvos cenzūros komiteto ataskaitos apie Varšuvos lenkų periodinę spaudą 1905–1914 m. *Prasa Królestwa Polskiego w opinii władz cenzury rosyjskiej (1901–1914). Dokumenty.* Wstęp, opracowanie i przekład Janusz KOSTECKI, Marek TOBERA. Warszawa: oficyna Wydawnictwa ASPRA-JR, 2013.

120 *Baudžiamoji byla prieš periodinį leidinį „Zorza Wileńska“.* Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 155, b. 324. Plg. žr.: DĄBROWSKI, Przemysław. *Narodowa Demokracja byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Studium z zakresu myśli politycznej i działalności obozu narodowego na ziemiach litewsko-białoruskich w latach 1897–1918.* Kraków: Księgarnia Akademicka, 2010, p. 97.

121 *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 16 marta 1909 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 39, l. 17.

idealas, mūsų palydovinė žvaigždė, kuri per visą amžių švietė ir stiprino mūsų Tautą¹²². Tačiau lygindami E. Meleršteino fon Melerio kaip cenzoriaus veiklą su jo kolegų darbu, ypač po 1907 metų, kai socialdemokratinė spauda perėjo į pogrindį, matome akivaizdžių skirtumų.

Kaip minėta, lietuviškų leidinių cenzorius Aleksandras Jaroševskis¹²³ pagarsėjo aplaidžiu darbu¹²⁴, mėgo iš lietuviškosios periodikos leidėjų priimti kyšius. Taip pat nereikėtų užmiršti, kad tarp Vilniaus laikinojo spaudos reikalų komiteto narių iš esmės nebuvo asmenų, mokėjusių lietuvių kalbą. E. Meleršteinas fon Meleris buvo itin užimtas lenkiškosios periodikos skaitymu, kuri, kaip minėta, nuo 1909 m. turėjo vyraujančias pozicijas Vilniaus mieste, o Vilniaus gubernatoriaus kanceliarijos skyrius daugiausia darė vertimus iš lenkiškosios, o ne lietuviškosios periodinės spaudos, be to, leidžiamos už Rusijos imperijos ribų. Neatsitiktinai 1907 m. pabaigoje „Vilniaus žinios“ pirmajame puslapyje atvirai kalbėjo ne tiek apie valdiškus cenzūros suvaržymus, kiek apie vidinius cenzorius – „naminius žodžio ir nuomonės persekiotojus“ – asmenis, visuomenines institucijas, kurios kreipėsi į valdžios pareigūnus su privačiais skundais dėl dienraštyje paskelbtos informacijos¹²⁵. Jaroševskis akylesnį dėmesį į lietuviškąją periodinę spaudą atkreipė vien 1911 m., kai Vilniuje pradėjo atgimti socialdemokratinės krypties periodika. Dirbti su šia „kairiosios krypties“ spauda jis mokėjo, iš anksto žinojo ir perprato jos turinį: „ši spauda pilna priešiško nusistatymo Vyriausybės atžvilgiu, ji skatina ne laisvę ir brolybę, o veda prie baudžiamojo despotizmo, beteisiškumo ir įstatymų nepaisymo, griaua įprastinę žmonių gyvenimo tvarką, vertybinius pamatus. Su kiekviena diena ši spauda vis labiau griaua Rusų Valstybingumą, ypač Rusijos pakraščiuose.“¹²⁶ Tad

122 OBST, Jan. Przedmowa. Rok 1812 na Litwie. *Litwa i Ruś. Miesięcznik ilustrowany, poświęcony kulturze, dziejom, krajoznawstwu i ludoznawstwu*. Maj-czerwiec, 1912, t. II, z. II/III, p. 66.

123 A. Jaroševskis baigė Panevėžio mokytojų seminariją. 1888 m. dirbo Raseinių policijos valdyboje, 1894 m. Vilniaus policijos valdyboje, 1895 m. – Kaune, Telšiuose, 1897 m. – Kretingoje. 1905 m. pradėjo dirbti Kijevo gubernatoriaus valdyboje, nuo 1906 m. atskirųjų pavedimų tarnautoju prie Vilniaus gubernatoriaus valdyboje. Plg. žr.: PATRUSHEVA, Nataliia. *Tsenzor v gosudarstvennoi sisteme dorevoliutsionnoi Rossii (vтораia polovina XIX-nachalo XX veka)*. Sankt-Peterburg: Severnaia zvezda, 2011, p. 401; A. Jaroševskio tarnybinis lapas. 1909 m. sausio 28 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 196.

124 PATRUSHEVA, Nataliia. *Tsenzor v gosudarstvennoi sisteme dorevoliutsionnoi Rossii (vтораia polovina XIX-nachalo XX veka)*. Sankt-Peterburg: Severnaia zvezda, 2011, p. 254.

125 Vilnius, 23 lapkričio. *Vilniaus žinios*, 1907, lapkričio 23 (gruodžio 6 d.), nr. 201(810), p. 1.

126 A. Jaroševskio pranešimas apie lietuvių periodinės spaudos padėtį Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai. 1912 m. liepos 20 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 91.

1911 m. Jaroševskis ne vien išklėle baudžiamąją bylą prieš žurnalą „Visuomenė“, kur straipsnyje „Paryžiaus komuna“ buvo paskelbtos ištraukos iš Karlo Marxo (Karl Heinrich Marx, 1818–1883) veikalų, bet ir siūle apskritai uždaryti šį „socialdemokratinės krypties“ leidinį¹²⁷. Reikėtų pažymėti, kad šios idėjinės krypties spauda kėlė nerimą ir E. Meleršteinui fon Meleriui. Metais anksčiau nei A. Jaroševskis jis išklėle baudžiamąją bylą prieš lenkišką žurnalą „Nowe Życie“¹²⁸, vėliau į jo akiratį pateko žurnalas „Światło“¹²⁹. Kaip ir A. Jaroševskis, E. Meleršteinai fon Meleris darė vienareikšmišką išvadą, kad „socialdemokratų pagal savo politinius įsitikinimus yra dabartinio valstybingumo priešai ir vien siekia sugriauti esamą tvarką“¹³⁰.

Vilniaus laikinojo spaudos reikalų komiteto pirmininkas, kuris buvo vienas iš pačių neproduktyviausių komiteto narių, taip pat dažniausiai atkreipdavo dėmesį į socialdemokratinio turinio straipsnius dienraštyje „Северо-западный голос“¹³¹ arba aukščiausiosios valdžios įstatymų, kaip antai susijusių su mirties bausmės taikymu imperijoje, kritiką¹³². Prieš rusų kalba leidžiamą periodinę spaudą A. Kemerlingas kėlė pavienes bylas ir paprastai išimtiniais atvejais, kaip antai prieš rusiškąjį radikaliam monarchizmo sparnui atstovavusį laikraštį „Морская волна“¹³³, kur 1909 m. gruodžio 24 d. straipsnyje „Bartlamiejaus

127 *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 18 avgusta 1909 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 27–28. Edvardo Vidmanto duomenimis, žurnalas 1911 m. spalio pabaigoje nustojo eiti dėl prenumeratorių stygiaus. VIDMANTAS, Edvardas. *Lietuvos darbininkų periodinė spauda 1895–1917.* Vilnius: Mintis, 1979, p. 72–73.

128 *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 23 sentiabria 1910 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 39, l. 125–126; *Baudžiamoji byla prieš periodinį leidinį „Nowe Życie“.* Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 155, b. 326. Taip pat žr.: VIDMANTAS, Edvardas. *Lietuvos darbininkų periodinė spauda 1895–1917.* Vilnius: Mintis, 1979, p. 119–120.

129 *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 17 ianvaria 1912 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 50–54v. Taip pat žr.: VIDMANTAS, Edvardas. *Lietuvos darbininkų periodinė spauda 1895–1917.* Vilnius: Mintis, 1979, p. 120–123.

130 *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 21 maia 1912 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 79v.

131 *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 11 aprelia 1912 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 65–68.

132 Plg. žr.: TSUMARIOVA, Elena. „Tsenzurnyi trud nevyosim“. O deiatel’nosti Vilenskogo vremennogo komiteta po delam pechati (1907–1914 gg.). *Vesnik MDU imia A. A. Kuliashova*, 2014, № 2 (44), p. 31.

133 Plg. žr.: PETRONIS, Vytautas. Radikalios rusų monarchistinės organizacijos ir jų veikla Vilniuje 1906–1914 metais. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2020/2, p. 85–111.

naktis“ skatinta „be tardymo ir teismo susidoroti su valstybės išdavikais – lenkais ir žydais“¹³⁴.

Žydų periodinės spaudos cenzoriai po 1908 m. daugiau dėmesio atkreipdavo į tuos straipsnius, kuriuose lyginta žydų padėtis skirtinguose Rusijos imperijos miestuose, kaip antai Kijeve ir Vilniuje¹³⁵, netinkami cenzoriams atrodė ir valdžios politikos žydų atžvilgiu vertinimai. 1912 m. Abraomui Lurjė (Авраам Маркевич Лурье)¹³⁶ užkliuvo dienraštis „Der Tog“, kuris valdžios santykį su žydais apibūdino kaip „dvasinę inkviziciją“¹³⁷, dienraščio „Ged-Gazman“ pastaba, kad palaipsniui įvedami žydų visuomeninių sąjungų steigimo ribojimai žlugdo šios etninės grupės iki šiol turėtą „administracinę laisvę“¹³⁸, atskirai Vilniaus cenzoriai stebėjo ir vietinės žydų spaudos reakciją į Beilio procesą¹³⁹.

SPAUDOS SAVIGYNA

Esame minėję, kad priėmus 1905 m. Taisykles vietiniai cenzūros komitetai neturėjo visiško teisinio savarankiškumo, galutinį sprendimą dėl leidinio likimo priimdavo teismo rūmai¹⁴⁰. Kaip rodo A. Sopovos tyrimas, 1905–1914 m. Rusijos imperijoje buvo gana didelis redaktorių išteisinamųjų nuosprendžių skaičius: tokio pobūdžio sprendimai sudarė apie 30 proc. nuo bendrojo bylų skaičiaus¹⁴¹. Tiesa, šios tyrėjos pateikta Vilniaus teismo rūmų 1905–1908 m. ir 1911–1912 m. bylų statistika rodo, kad Vilniuje šis procen-

134 *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 28 dekabria 1909 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 39, l. 75–75v.

135 *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 13 fevralia 1910 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 39, l. 97–98.

136 Plg. žr.: EL'IASHEVICH, Dmitrii. *Pravitel'stvennaia politika i evreiskaia pechat' v Rosii 1797–1917. Ocherki istorii tsenzury.* Sankt-Peterburg: Mosty kul'tury, 1999, p. 287, 368–369.

137 *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 16 marta 1912 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 58–59.

138 *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 18 aprelia 1912 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 69–70.

139 *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 13 dekabria 1913 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 70, l. 78–79.

140 26962. 24 noiabria 1905 g. Imennoi Vysochaishyi ukaz dannyi Senatu o Vremennykh pravilakh o povremennykh izdaniiaikh. *Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii. Sobranie tretie*, 1905, t. XXV, Otdelenie I ot № 25605–27172, 1908, p. 838.

141 SOPOVA, Anastasiia. *Pravovoe regulirovanie periodicheskoi pechati v Rossiiskoi imperii v nachale XX veka.* Dissertatsia na soiskanie uchenoj stepeni kandidata iuridicheskikh nauk. Moskva, 2021, p. 194.

tas buvo mažesnis – svyravo nuo 23 proc. iki 25 proc.¹⁴² Panašus išteisinamųjų nuosprendžių skaičius 1905–1908 m. buvo Kijeve, tačiau 1911–1912 m. šis skaičius sumažėjo iki 20 proc.¹⁴³ Varšuvos teismo rūmai, lyginant su Vilniumi ir Kijevu, 1905–1908 m. dar dažniau priimdavo palankius redaktoriams sprendimus (36 proc.), tačiau 1911–1912 m. šis santykis smarkiai pasikeitė – tapo dar mažesnis nei Vilniuje ir Kijeve (16 proc.)¹⁴⁴.

Periodinių leidinių redaktoriai ieškojo įvairiausių būdų išsilaikyti esamomis spaudos leidimo sąlygomis. Esame minėję, kad buvo populiarius cenzorių arba jų šeimos narių papirkinėjimas, taikyta ir fiktyvių redaktorių parinkimo tradicija. Dažniausiai į šias pareigas parinkdavo moteris, kurios vietoj piniginės baudos pasirinkdavo bausmę kalėjime¹⁴⁵. Be to, vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad laikas nuo baudžiamosios bylos iškėlimo cenzūros komitete iki galutinio teismo rūmų sprendimo užtrukdavo, kas savo ruožtu leisdavo kai kuriems periodinių leidinių redaktoriams išvengti teismo proceso. Vilniuje nebuvo reti išankstinės tardymo eigos nutekimo atvejai, kas leisdavo kai kuriems periodinių leidinių leidėjams arba redaktoriams išvykti iš miesto dar iki teismo pradžios¹⁴⁶, arba

142 1905–1908 m. Vilniaus teismo rūmai nagrinėjo 26 bylas, 6 sprendimai buvo palankūs redaktoriams, 1911–1912 m. atitinkamai – 24 bylos ir 6 palankūs sprendimai. SOPOVA, Anastasiia. *Pravovoe regulirovanie periodicheskoi pečati v Rossiiskoi imperii v nachale XX veka*. Dissertatsia na soiskanie uchenoi stepeni kandidata iuridicheskikh nauk. Moskva, 2021, p. 290.

143 1905–1908 m. Kijevo teismo rūmai nagrinėjo 26 bylas, 6 sprendimai buvo palankūs redaktoriams, 1911–1912 m. atitinkamai – 15 bylų ir 3 palankūs sprendimai. SOPOVA, Anastasiia. *Pravovoe regulirovanie periodicheskoi pečati v Rossiiskoi imperii v nachale XX veka*. Dissertatsia na soiskanie uchenoi stepeni kandidata iuridicheskikh nauk. Moskva, 2021, p. 290.

144 1905–1908 m. Varšuvos teismo rūmai nagrinėjo 92 bylas, 34 sprendimai buvo palankūs redaktoriams, 1911–1912 m. atitinkamai – 12 bylų ir 2 palankūs sprendimai. SOPOVA, Anastasiia. *Pravovoe regulirovanie periodicheskoi pečati v Rossiiskoi imperii v nachale XX veka*. Dissertatsia na soiskanie uchenoi stepeni kandidata iuridicheskikh nauk. Moskva, 2021, p. 290.

145 Vilniaus dienraščio „Folkscaitung“ redaktorė F. Zakheim Vilniaus teismo rūmų sprendimu (1907 m. gruodžio 13 d.) buvo nuteista vieniems metams kalėti. 1906 m. vieną mėnesį kalėjime praleido „Naujosios gadynės“ redaktorė Elena Brazaitytė. Antrą kartą iškviesta į pareiginių tardymą Brazaitytė pasitraukė iš redakcinio darbo, ištekėjo, pakeitė pavardę. 1910 m. sausio mėn. nuvažiavusi į Smolenską ji užregistravo savo senąją pavardę, buvo suimta, nuteista vieniems metams kalėjimo. Plg. žr.: GRIŠKŪNAITĖ, Emilija. Legali darbininkų spauda Lietuvoje 1906–1908 m. („Naujoji gadynė“, „Skardas“, „Žarija“). Iš *Spauda ir spaustuvės*. Vilnius: Mintis, 1972, p. 139–140.

146 Vienas ryškiausių pavyzdžių yra lenkiško periodinio leidinio „Gazeta Wileńska“ redaktoriaus Mykolo Römerio atvejis. Informacija apie bylos iškėlimą buvo perduota Römerio

galutinio teismo sprendimo laikas taip ilgai užsitęsavo, kad jau seniai buvo pasikeitęs periodinio leidinio redaktorius¹⁴⁷.

Bet šiuo atveju svarbesni yra ne redaktorių asmeniniai sprendimai, kaip išvengti teismo proceso, o tai, kad periodinė spauda nebuvo nebylus cenzūros procesų stebėtojas. Reikėtų pažymėti, kad Vilniuje pati aktyviausia cenzūros politikos vertintoja buvo lietuviškoji periodinė spauda, ir ne vien socialdemokratinės krypties¹⁴⁸, pateikdama savo vertinimus dėl ankstesnių periodinės spaudos veiklą reglamentuojančių įstatymų¹⁴⁹, taip ji aktyviai nagrinėjo naujojo spaudos įstatymo projektą Valstybės dūmoje¹⁵⁰. Pagal įstatyminę tvarką periodinė spauda turėjo teisę vien paskelbti teismo nuosprendį be jokių savo vertinimų¹⁵¹. Tačiau Vilniaus periodinių leidinių redaktoriai dažnai naudojo ezopinės komunikacijos aspektus. Pavyzdžiui, lenkiškasis periodinis leidinys „Światło“ informaciją apie Vilniaus teismo rūmų nuosprendžius spausdino informacinėje

seseriai, kas savo ruožtu leido „Gazeta Wileńska“ redaktoriui vilkinti bylos sprendimą. Iš pradžių Römeris neatvyko į prokuratūrą, o vėliau slapta išvyko iš Vilniaus. Plg. žr.: SO-LAK, Zbigniew. *Tarp Lenkijos ir Lietuvos. Mykolo Romerio gyvenimas ir veikla (1880–1920 metai)*. Vilnius: LII leidykla, 2008, p. 83–84. Reikėtų pažymėti, kad 1907 m. panašus išankstinės informacijos nutekėjimo atvejis buvo su lenkiško socialdemokratinio leidinio „Topór“ redaktoriais Adamu Gedwiło. Plg. žr.: Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 446, ap. 1, b. 905, b. 1088; b. 1083.

- 147 Toks atvejis atsitiko su „Kurier Litewski“ redaktoriumi Česlovu Jankovskiu (Czesław Jankowski, 1857–1929). 1906 m. skundą dėl Jankovskio parašė tuometinis spaustuvių inspektorius Jakovas Sudakovas (Яков Владимирович Судаков, 1854–po 1906) už tai, kad šiame periodiniame leidinyje inspektorius reikalavimas iš spaustuvių savininkų pasirašyti specialius pasižadėjimus, kad nespausdins „revoliucinio pobūdžio“ straipsnių, vertintas kaip „biurokratinio netakto“ atvejis. Tačiau teismo procesas prieš Jankovskį buvo pradėtas po dvejų metų (1908 m. pabaigoje), kai jis jau nebėjo redaktoriaus pareigų ir gyveno Varšuvoje. Plg. žr.: *Jankovskio baudžiamoji byla*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 155, b. 221. Įdomu, kad tą pačią informaciją 1906 m. paskelbė savaitraštis „Lietuvos ūkininkas“. Plg. žr.: Žinios iš Lietuvos. Spaudos laisvė. *Lietuvos ūkininkas*, 1906, rugpjūčio 2 (15), nr. 36, p. 439.
- 148 Plg. žr.: JASIUKAITIS, K[onstantinas]. Spauda, дума ir valdžia. *Naujoji gadyne*, 1906, nr. 2, p. 24–25; Žodžio laisvė ir cenzūra. *Skardas*, 1907, gegužės 10 (24), nr. 10, p. 294.
- 149 Plg. žr.: Sumanymas apie papildančias taisykles laikraščiams. *Vilniaus žinios*, 1906, vasario 15 (28), nr. 36, p. 2; Naujieji įstatymai apie spaudą. *Vilniaus žinios*, 1906, gegužės 10 (23), nr. 99 (147), p. 2; MUSTEIKIS [VĖGĖLĖ, Adolfas]. Įstatymų sumanymai apie spaudą. *Vilniaus žinios*, 1908, rugsėjo 12 (25), nr. 204 (1042), p. 1.
- 150 Plg. žr.: D.K. [?]. Naujas spaudos įstatymų sumanymas. *Lietuvos žinios*, 1913, lapkričio 7 (20), p. 2.
- 151 27574. 18 marta 1906 g. Imennoi Vysochaishii ukaz dannyi Senatu ob izmenenii i dopolnenii Vremennykh pravil o pechati. *Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii. Sobranie tretie*, 1906, t. XXVI, Otdelenie I ot № 27173–28753, 1909, p. 282.

rubrikoje iškalbingu pavadinimu „Spaudos represijos“ („Represje prasowe)¹⁵², lietuviškas savaitraštis „Lietuvos ūkininkas“ teismo procesus atvirai vadino „spaudos persekiojimu“¹⁵³. Dienraštis „Lietuvos žinios“ lygiagrečiai pateikdavo informaciją apie skirtingus Vilniaus teismo rūmų nuosprendžius, kai lenkiškieji ir rusiškieji periodiniai leidiniai buvo bausti pagal tą patį Baudžiamojo kodekso straipsnį¹⁵⁴. Tačiau kai kurie, visų pirma lenkiškosios periodinės spaudos, leidėjai sąmoningai pateikdavo išplėstines teismo posėdžių stenogramas – su kaltinamuoju aktu, prokuroro ir advokato kalbų turiniu. Ir dažniausiai taip buvo elgiamasi, kai Vilniaus teismo rūmai priimdavo išteisinamuosius sprendimus arba teisiamųjų suole buvo žymūs visuomenės veikėjai, kaip antai savaitraščio „Gazeta Wileńska“ redaktorius, advokatas Mykolas Römeris¹⁵⁵. Lenkiškoji ir lietuviškoji periodinė spauda turėjo net savo korespondentus, kurie gavo leidimą stebėti teismo procesą, o jau kitą dieną dienraščiuose „Goniec Wileński“ ir „Vilniaus žinios“ pateiktas išplėstinis teismo posėdžių aprašymas su prokuroro, ginamojo advokato ir paties teisiamojo kalbomis¹⁵⁶.

Reikėtų pažymėti, kad lenkiškieji periodiniai leidiniai sumaniai organizuodavo savo gynybą, o etatiniu spaudos gynėju buvo vienas populiariausių Vilniaus advokatų Tadas Vrublevskis (Tadeusz Stanisław Wróblewski, 1858–1925)¹⁵⁷, kuriam pavyko teisme laimėti nė vieną spaudos bylą¹⁵⁸. Kai kurie lenkiški dienraščiai net kviesdavosi savo gynybai advokatus iš Sankt Peterburgo. Taip 1909 m. į Vilnių atvyko žymus teisės istorikas, advokatas Boleslovas

152 Plg. žr.: Kronika. Represje prasowe. *Światło*, 1912, nr. 23, p. 732; nr. 24, p. 737–741; nr. 25, p. 796.

153 Plg. žr.: Žinios. Iš Lietuvos. Spaudos persekiojimas. Vilnius. *Lietuvos ūkininkas*, 1907, gruodžio 12 (31), nr. 50, p. 738.

154 Žinios. Teismas. *Lietuvos žinios*, 1911, spalio 1 (14), nr. 114, p. 2

155 1906 m. rugpjūčio pradžioje Vilniaus apygardos teismo prokuratūra Römeriui iškėlė bylą. Ši teismo byla buvo rezonansinė, apie ją vienu metu rašė keli Vilniaus periodiniai leidiniai, o „Vilniaus žinių“ korespondentui net pavyko patekti į Vilniaus teismo rūmų posėdžių salę. SOLAK, Zbigniew. *Tarp Lenkijos ir Lietuvos. Mykolo Romerio gyvenimas ir veikla (1880–1920 metai)*. Vilnius: LII leidykla, 2008.

156 Plg. žr.: Kas girdėti. Redaktorių bylos. *Vilniaus žinios*, 1908, balandžio 12, nr. 83, p. 3; Vilenskė vestė. Literaturnye dela. *Severo-Zapadnyi golas*, 1908, 11 aprėlia, № 717, p. 3; Mikolo Romerio byla. *Vilniaus žinios*, 1909, sausio 16, nr. 12, p. 3; Sprawa redaktora b. „Gazety Wileńskiej“. *Goniec Wileński*, 1909, 28 stycznia, nr. 11, p. 3.

157 Plg. žr. Vrublevskio spaudos bylų suvestinė. VRUBLEVSKIS, Tadas. *Mintys ir darbai*. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2012, p. 115–128.

158 Plg. žr.: *Tado Vrublevskio spaudos gintos bylos, 1890–1932*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 155, b. 222, 273, 320, 329, 343, 377, 401/402, 326, 324, 325, 221, 306b.

Olšamovskis (Bolesław Olszamowski, 1848–1920) ginti dienraščio „Dziennik Wileński“ redaktorius Adomo Karpovičiaus (Adam Karpowicz, 1842–1914). Baudžiamoji byla prieš šį periodinį leidinį buvo iškelta už eiliuotą kūrinį „Nie anathema“, kuris, anot cenzoriaus, turėjo užslėptą potekstę – ragino „pavergtas tautas kovoti prieš Rusijos imperijos valdžią“¹⁵⁹. Byla buvo laimėta, teismo posėdžio metu Olšamovskiui pavyko įrodyti, kad redaktorius turėjo omenyje Prūsijos, o ne Rusijos imperiją¹⁶⁰. Kokių sumanymų iš tikrųjų turėjo „Dziennik Wileński“ redaktorius, sunku atsakyti, tačiau verta atkreipti dėmesį į tai, kad kitas lenkiškas dienraštis „Goniec Wileński“ ne tik pateikė išplėstinį teismo posėdžio aprašymą, bet ir pakartotojį visą eilėrašį, dėl kurio buvo iškelta baudžiamoji byla¹⁶¹. Redaktoriui palankų sprendimą „Goniec Wileński“ traktavo kaip savotišką spaudos pergalę.

Išvados

Didžiausią dėmesį Vilniaus laikinasis spaudos reikalų komitetas periodinei spaudai skyrė 1906–1907 m., siekdamas užkirsti kelią socialistinių idėjų sklaidai. Komitetas, vertindamas įvairiakalbę socialdemokratinę spaudą, daugiausia dėmesio skyrė idėjoms, nesvarbu, kuria kalba jos buvo išreikštos. Vilniaus cenzoriai pirmiausia siekė sustabdyti atvirus periodikos raginimus kelti ir palaikyti revoliucinius įvykius, ypatingą dėmesį jie atkreipdavo į Rusijos imperijos valdžios, jos administracinių vienetų ir pareigūnų viešąją kritiką. Retkarčiais į Vilniaus cenzorių akiratį patekdavo tautinio savarankiškumo klausimai. Šiuo atveju svarbu išskirti lenkiškų leidinių cenzoriaus E. Meleršteino fon Melerio poziciją. Jis itin skubiai reaguodavo, kai lenkiškojoje periodinėje spaudoje buvo keliamas ne vien Lenkijos politinės ateities klausimas, bet ir atvirai svarstomos Rusijos imperijos teritorinio pertvarkymo problemos (leidinio „Topór“ publikacijų atvejis). Vilniaus laikinojo spaudos reikalų komiteto posėdžių medžiaga rodo, kad dėl klausimų, susijusių su Rusijos imperijos teritoriniu vientisumu, daugiausia bylų kelta prieš lenkiškąją periodinę spaudą.

159 Plg. žr.: *Periodinio leidinio „Dziennik Wileński“ baudžiamoji byla*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 155, b. 306b, l. 4.

160 Plg. žr.: *Periodinio leidinio „Dziennik Wileński“ baudžiamoji byla*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 155, b. 306b. Plg. žr.: DĄBROWSKI, Przemysław. *Narodowa Demokracja byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Studium z zakresu myśli politycznej i działalności obozu narodowego na ziemiach litewsko-białoruskich w latach 1897–1918*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2010, p. 79.

161 Proces „Dziennika Wileńskiego”. *Goniec Wileński*, 1909, 12 (25) marzca, nr. 57, p. 1.

Tačiau teigti, kad lenkiškiesiems periodiniams leidiniams taikyta kita cenzūros politika, nėra pagrindo. Atlikę tyrimą galime konstatuoti, kad lenkiškosios periodikos cenzūros idėjinės kryptys nepasižymėjo didele įvairove, nors prieš šią spaudą nuo 1911 m. keltų baudžiamųjų bylų skaičius yra didžiausias. E. Meleršteiniui fon Meleriui pirmiausia rūpėjo, kad lenkiškoji periodinė spauda netaptų vietinės visuomenės mobilizuojančiu įrankiu siekiant įgyvendinti nepriklausomos Lenkijos siekius. Todėl cenzorius siekė stabdyti ne vien atvirus tokio turinio pasisakymus ir svarstymus, bet ir įžvelgė galimą pavojų Rusijos imperijos teritoriniam vientisumui, kai lenkiškoji periodinė spauda aktyviai vertino valdžios ir visuomenės santykius Suomijoje arba stebėjo tarptautinės situacijos pokyčius. Tačiau lenkų tautinės savimonės konstravimo procesai, kurie neišvengiamai vedė prie politinės ateities idėjų kėlimo ir jų realizavimo, cenzoriui rūpėjo perdėm retai, o kai kurie bandymai riboti spaudos įtaką šiems procesams nebuvo sėkmingi (savaitraščių „Pobudka“ ir „Zorza Wileńska“ atvejai). Lyginant E. Meleršteino fon Melerio veiklą su kitų cenzorių darbu, verta atkreipti dėmesį į tai, kad jis siekė sustabdyti lenkų politinės ir kultūrinės inteligentijos sumanymus pajungti savo įtakai lietuvių ir lenkų tautinius judėjimus. Šias lenkų elito pastangas (tikras ar tariamas) cenzorius vertino ir įvardijo kaip „lenkinimo politiką“ („полонизаторская политика“). E. Meleršteinas fon Meleris nebuvo lietuvių ar baltarusių tautinių judėjimų gynėjas, tačiau buvo įsitikinęs, kad šie vietinių lenkų sumanymai stiprins istorinės Lietuvos, sujungtos su Lenkija, sampratą, o šios sampratos propagavimas kelia pavojų Rusijos imperijos teritoriniam vientisumui. Galima daryti atsargią prielaidą, kad cenzorius pripažino lenkų politinio elito potencialią jėgą ir įtaką (bent Vilniuje), jo konkuravimo galimybes su vietine Rusijos imperijos valdžia ir vietinėmis rusų organizacijomis.

Šaltiniai ir literatūra

Archyviniai šaltiniai

1. *Baudžiamoji byla prieš periodinį leidinį „Nowe Życie“*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 155, b. 326.
2. *Baudžiamoji byla prieš periodinį leidinį „Pobudka“*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 155, b. 273.
3. *Baudžiamoji byla prieš periodinį leidinį „Przyjacieł“*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, f. 155, b. 377.
4. *Baudžiamoji byla prieš periodinį leidinį „Wiedza“*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 155, b. 320; 329.
5. *Baudžiamoji byla prieš periodinį leidinį „Zorza Wileńska“*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 155, b. 324.

6. *Delo o konfiskatsii gazet i broshuir na evreiskom iazyke za 1906 god.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 120, l. 11–15.
7. *Delo o konfiskatsii gazety „Topor“ i drugikh polskikh gazet’ za 1907 god.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 13, l. 82–83.
8. *Doklady i postanovleniia Vilenskogo vremennogo komiteta po delam pechati za 1909 god.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 39.
9. *Doklady i postanovleniia Vilenskogo vremennogo komiteta po delam pechati za 1910 god.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50.
10. *Doklady i postanovleniia Vilenskogo vremennogo komiteta po delam pechati za 1913 god.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 70.
11. *E. Meleršteino fon Melerio prašymas Vilniaus atskirajam užsienio cenzoriui.* 1906 m. birželio 9 d., Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1242, ap. 1, b. 124, l. 7.
12. *E. Meleršteino fon Melerio žinybinis lapas.* 1915 m. vasario 27 d., Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 192, l. 1–3.
13. *Jankovskio baudžiamoji byla.* Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 155, b. 221.
14. *Jaroševskio pranešimas apie lietuvių periodinės spaudos padėtį Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai.* 1912 m. liepos 20 d., Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 91.
15. *Jaroševskio žinybinis lapas.* 1909 m. sausio 28 d., Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 196.
16. *O sluzhbe Liamberty Iadvigi Osipovich po muzhu Mellershtein-fon-Meller,* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 558, ap. 1, b. 1627.
17. *Perepiska s Vilenskoj sudebnoj palatoj o konfiskatsii gazety „Nasha Dolia“.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 125.
18. *Periodinio leidinio „Dziennik Wileński“ baudžiamoji byla.* Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 155, b. 306b.
19. *Reestr delam podlezhashchim rassmotreniiu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati 1 aprelia 1908 g.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 9.
20. *Reestr delam podlezhashchim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 17 aprelia 1911 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 12.
21. *Reestr delam podlezhashchim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 13 noiabria 1909 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 39, l. 52–53.
22. *Reestr delam podlezhashchim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 23 noiabria 1909 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 39, l. 54–55.
23. *Reestr delam podlezhashchim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 3 fevralia 1910 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 39, l. 87–87v.
24. *Reestr delam podlezhashchim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 9 aprelia 1911 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 9–9v.
25. *Reestr delam podlezhashchim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 17 aprelia 1911 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 12–14.
26. *Reestr delam podlezhashchim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 8 noiabria 1912 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 98–99.
27. *Reestr delam podlezhashchim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 15 ianvaria 1912 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 70, l. 3–4.

28. *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 16 fevralia 1913 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 70, l. 9–10.
29. *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 1 marta 1913 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 70, l. 24–25.
30. *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 30 dekabria 1913 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 70, l. 81–83.
31. *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 15 ianvaria 1913 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 70, l. 3–4.
32. *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 14 fevralia 1913 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 70, l. 8.
33. *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 29 oktiabria 1911 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 42–43.
34. *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 11 iunia 1910 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 39, l. 114–115.
35. *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 8 aprelia iunia 1911 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 7–7v.
36. *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 22 iunia 1911 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 13v.
37. *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 21 aprelia 1908 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 7, l. 22–23v.
38. *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 7 iunia 1909 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 39, l. 37–38.
39. *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 7 avgusta 1909 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 39, l. 65–66.
40. *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 16 marta 1909 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 39, l. 17.
41. *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 18 avgusta 1909 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 2728.
42. *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 23 sentiabria 1910 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 39, l. 125–126.
43. *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 17 ianvaria 1912 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 50–54v.
44. *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 21 maia 1912 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 79v.
45. *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 11 aprelia 1912 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 65–68.
46. *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 28 dekabria 1909 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 39, l. 75–75v.
47. *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 13 fevralia 1910 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 39, l. 97–98.
48. *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 16 marta 1912 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 58–59.
49. *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 18 aprelia 1912 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 50, l. 69–70.

50. *Reestr delam podlezhashim rassmotreniu v Vilenskom vremennom komitete po delam pechati ot 13 dekabria 1913 goda.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 70, l. 78–79.
51. *Spisok ugolovnykh presledovaniu u prokurora Vilenskoj sudebnoj palaty za iun 1907 goda protiv redaktorov nizhezaglavlennykh periodicheskikh izdaniu vykhodiashchikh v Vilnie.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 46, l. 73.
52. *Spisok ugolovnykh presledovaniu vzbuzhdionnykh s 12 po 24 iunia 1906 goda u Glavnogo prokurora Vilenskogo okružnogo suda protiv redaktorov nizheoznachennykh periodicheskikh izdaniu v Vil'ne.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 122, l. 20.
53. *Spisok ugolovnykh presledovaniu vzbuzhdionnykh s 13 noiabria po 12 dekabria 1906 goda u Glavnogo prokurora Vilenskogo okružnogo suda protiv redaktorov nizheoznachennykh periodicheskikh izdaniu v Vil'ne.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 125, l. 37–38.
54. *Spisok ugolovnykh presledovaniu vzbuzhdionnykh s 19 po 31 iuliiu 1906 goda u Glavnogo prokurora Vilenskogo okružnogo suda protiv redaktorov nizheoznachennykh periodicheskikh izdaniu v Vil'ne.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 121, l. 53.
55. *Spisok ugolovnykh presledovaniu vzbuzhdionnykh s 5 dekabria 1905 goda po 19 fevralia 1906 goda u Glavnogo prokurora Vilenskogo okružnogo suda protiv redaktorov nizheoznachennykh periodicheskikh izdaniu v Vil'ne.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 122, l. 1–4.
56. *Spisok ugolovnykh presledovaniu vzbuzhdionnykh v oktjabre 1906 goda u Glavnogo prokurora Vilenskogo okružnogo suda protiv redaktorov nizheoznachennykh periodicheskikh izdaniu v Vil'ne.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 125, l. 35.
57. *Spisok ugolovnykh presledovaniu vzbuzhdionnykh v sentiabre 1906 goda u Glavnogo prokurora Vilenskogo okružnogo suda protiv redaktorov nizheoznachennykh periodicheskikh izdaniu v Vil'ne.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 125, l. 35.
58. *Šteinbergo raštas A. Kemerlingui.* 1905 m. gruodžio 31 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 120, l. 9.
59. *Šteinbergo raštas A. Kemerlingui.* 1906 m. sausio 24 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 120, l. 25.
60. *Tado Vrublevskio spaudos gintos bylos, 1890–1932.* Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 155, b. 222, 273, 320, 329, 343, 377, 401/402, 326, 324, 325, 221, 306b.
61. *Vedomost' o dvizhenii sudebnykh del po povremennym izdaniiam za 1906 god.* Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 378, BS, 1906 m., b. 309, l. 100–107.
62. *Vidaus reikalų ministro Bulygino aplinkraštis gubernatoriams.* Vilnius. 1905 m. spalio 19 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 378, BS, 1905 m., b. 401, l. 11–11v.
63. *Vilniaus atskirojo užsienio cenzoriaus raštas Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai.* 1905 m. liepos 25 d., Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1242, ap. 1, b. 119, l. 2.
64. *Vilniaus generalgubernatoriaus Kršivickio rašto Vidaus reikalų ministerijai juodraštis.* 1906 m. spalio 25 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 378, BS, 1906 m., b. 342, l. 33r.
65. *Vilniaus generalgubernatoriaus Kršivickio rašto Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai kopija.* 1906 m. rugpjūčio 15 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 378, BS, 1906 m., b. 342, l. 34–35.
66. *Vilniaus generalgubernatoriaus Kršivickio rašto Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai kopija.* 1907 m. vasario 22 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 378, BS, 1906 m., b. 342, l. 39.
67. *Vilniaus laikinojo spaudos reikalų komiteto pirmininko A. Kemerlingo raštas Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai.* 1913 m. vasario 27 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 192, l. 18.

68. *Vilniaus policijos viršininko raštas Vilniaus laikinojo spaudos komiteto pirmininkui*. 1906 m. spalio 9 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 124, l. 107.
69. *Vilniaus spaudos reikalų laikinojo komiteto pirmininko rašto Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai juodraščiai*. 1909 m. rugpjūčio 4 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 601, ap. 1, b. 46, l. 54.
70. *Vilniaus vidaus atskirojo cenzoriaus A. Kemerlingo raštas Vilniaus generalgubernatoriui A. Frezei*. 1905 m. spalio 24 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1242, ap. 1, b. 117, l. 24.
71. *Vilniaus vidaus atskirojo cenzoriaus A. Kemerlingo rašto Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai juodraščiai*. 1905 m. gruodžio 5–7 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 116, l. 151–153.
72. *Vilniaus vidaus cenzoriaus A. Kemerlingo rašto Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai kopija*. 1906 m. birželio 8 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 121, l. 31.
73. *Vilniaus vidaus cenzūros atskirojo cenzoriaus A. Kemerlingo ir Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos vyresniojo tarnautojo Beleckio raštas Vilniaus generalgubernatoriui Kršivickiui*. 1906 m. liepos 29 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 378, BS, 1906 m., b. 342, l. 22–26.
74. *Vilniaus vidaus cenzūros atskirojo cenzoriaus A. Kemerlingo ir Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos vyresniojo tarnautojo Beleckio raštas Vilniaus generalgubernatoriui Kršivickiui*. 1906 m. liepos 29 d. (kopija). Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1241, ap. 1, b. 121, l. 40–46.
75. *Vilniaus vidaus cenzūros atskirojo cenzoriaus A. Kemerlingo raštas Vilniaus generalgubernatoriui Kršivickiui*. 1906 m. birželio 29 d. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 378, BS, 1906 m., b. 342, l. 28.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

1. 1826–1911, *Pobudka*, 1911, nr. 1–2 (20 stycznia), p. 11.
2. 1912–1913, *Przegląd Wileński*, 1913, nr. 1–2, 12 (25) stycznia, p. 1.
3. ABRAMOWICZ, Ludwik. O międzę. *Przegląd Wileński*, 1912, nr. 50–52, 20 grudnia (2 stycznia), p. 3.
4. ANCULEWICZ, Zbigniew. Stosunek władz Królestwa Polskiego do „Kuriera Warszawskiego” w latach 1868–1915. *Studia Medioznawcze*, 2002, t. 2 (7), p. 105–124.
5. Autonomja a federacja. *Topór*, 1907, 30 maja, nr. 14, p. 4.
6. AVIŽINIENĖ, Birutė. Viešų lietuviškųjų vakarų repertuaro cenzūra XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Rusijos imperijoje. *Colloquia*, 2015, t. 34, p. 37–59.
7. BAŁABUCH, Henryk. *Nie tylko cenzura. Prasa prowincjonalna Królestwa Polskiego w rosyjskim systemie prasowym w latach 1865–1915*. Lublin: Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001, 313 p.
8. BORTKEVIČIENĖ, Felicija. Cenzūra. *Lietuvos ūkininkas*, 1930, gruodžio 4, nr. 49, p. 8.
9. ČERNIAUSKAITĖ, Violeta. Cenzūros poveikis lietuviškų knygų leidybai 1904–1914 metais. *Bibliografija 2002. Mokslo darbai*, 2003, p. 37–42.
10. D. K. [?]. Naujas spaudos įstatymų sumanymas. *Lietuvos žinios*, 1913, lapkričio 7 (20), p. 2.
11. DĄBROWSKI, Przemysław. *Narodowa Demokracja byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Studium z zakresu myśli politycznej i działalności obozu narodowego na ziemiach litewsko-białoruskich w latach 1897–1918*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2010. 388 p.
12. Dachod Rosiejskaho Cara. *Nasza Dola*, 1906, 1 sienciabra, nr. 1, p. 4.

13. Dalej do pracy! *Echo*, 1906, 12 (25) października, nr. 14, p. 7.
14. Duchowieństwo w sprawie podrymywania finlandczyków. *Goniec Wileński*, 1910, 2 lutego, nr. 26, p. 2.
15. EL'IASHEVICH, Dmitrii. Pravitel'stvennaia politika i evreiskaia pechat' v Rosii 1797–1917. Ocherki istorii tsenzury. Sankt-Peterburg: Mosty kul'tury, 1999. 792 s.
16. FEDOROVICH, Irena. „Są dwa pola, na których możemy się spotkać – Litwa i poezja...”. Listy Stefanii Jabłońskiej do Liudasa Giry z lat 1909–1914. Iš *Vilniaus kultūrinis gyvenimas. Tautų polilogas 1900–1945*. Vilnius: LLTI, 2012, p. 94–105.
17. GANFMAN, Mikhail. Iavochnyi period svobody stolichnoi pechati. In *Svoboda pechati pri obnovlenno rezhime*. Sankt-Peterburg: Obshchestvennaia pol'za, 1912, p. 25–54.
18. GRINCHENKO, Nataliia; IZMOZIK, Vladen; PATRUSHEVA, Nataliia; EL'IASHEVICH, Dmitrii; RASKIN, David. Istoriia tsencurnykh uchrezhdenii v Vilenskoj gubernii v XIX–nachale XX veka. *Knygotyra*, 2004, t. 43, p. 58–86.
19. GRINCHENKO, Nataliia; IZMOZIK, Vladen; PATRUSHEVA, Nataliia; EL'IASHEVICH, Dmitrii. Tsenzory Vil'no XIX – nachalo XX veka (Materialy dlia bibliograficheskogo spravochnika). *Belorusskii sbornik*, 2005, vyp. 3, p. 209–235.
20. GRIŠKŪNAITĖ, Emilija. Legalii darbininkų spauda Lietuvoje 1906–1908 m. („Naujoji gady-nė“, „Skardas“, „Žarija“). Iš *Spauda ir spaustuvės*. Vilnius: Mintis, 1972, p. 111–141.
21. Hasło. *Pobudka*, 1908, nr. 1, p. 3.
22. Jak muzyka palepszyć swajo życie. *Nasza Dola*, 1906, 20 sienciabra, nr. 3, p. 3–4.
23. JASIUKAITIS, K[onstantinas]. Spauda, duma ir valdžia. *Naujoji gady-nė*, 1906, nr. 2, p. 24–25.
24. JASTRZĘBIEC, J. Chwila osobowa. *Kurjer krajowy*, 1913, nr. 33, 21 lutego, nr. 1, p. 2.
25. Kas girdėti. Redaktorių bylos. *Vilniaus žinios*, 1908, balandžio 12, nr. 83, p. 3.
26. Kauno gubernatorius varo agitaciją. *Naujoji gady-nė*, 1906, rugpjūčio 23 (rugsėjo 5), nr. 14, p. 209–210.
27. KAZLAUSKAITĖ, Jadvyda. *Vilniaus periodiniai leidiniai 1760–1918. Bibliografinė rodyklė*. Vilnius: Mintis, 1988, 115 p.
28. Keletas žodžių apie kitą kraštų revoliucijas. *Naujoji gady-nė*, 1906, rugsėjo 7 (20) d., nr. 16, p. 243–248.
29. Kronika. Represje prasowe. *Światło*, 1912, nr. 23, p. 732; nr. 24, p. 737–741; nr. 25, p. 796.
30. KURKIEWICZ, Michał; PLUTECKA, Monika. Rosyjskie pogromy w Białymstoku i Siedlcach w 1906 roku. *Biuletyn pamięci narodowej*, 2010, nr. 11 (120), p. 20–25.
31. Kwestja narodowościowa a socjaldemokrati. *Echo*, 1906, 14 (27) września, nr. 12, p. 2.
32. LIETUVNINKAITĖ, Nijolė. Kauno periodinės spaudos cenzūra 1900–1914 metais. *Knygotyra*, 2001, t. 37, p. 173–182.
33. MEDIŠAUSKIENĖ, Zita. Rec.: D. A. El'iashevich, Pravitel'stvennaia politika i evreiskaia pechat' v Rosii 1797–1917. Ocherki istorii tsenzury, Sankt-Peterburg: Mosty kul'tury, 1999. Iš „Žydų klausimas“ *Lietuvoje XIX a. viduryje*. Vilnius, 2004, p. 165–183.
34. Metinės lietuvių suvažiavimo Vilniuje sukaktuvės. *Naujoji gady-nė*, 1906, lapkričio 23 (5), nr. 27, p. 417.
35. Mikolo Romerio byla. *Vilniaus žinios*, 1909, sausio 16, nr. 12, p. 3.
36. MUSTEIKIS [VĖGĖLĖ, Adolfas]. Įstatymų sumanymai apie spaudą. *Vilniaus žinios*, 1908, rugsėjo 12 (25), nr. 204 (1042), p. 1.
37. Naujieji įstatymai apie spaudą. *Vilniaus žinios*, 1906, gegužės 10 (23), nr. 99 (147), p. 2.

38. OBST, Jan. Przedmowa. Rok 1812 na Litwie. *Litwa i Ruś. Miesięcznik ilustrowany, poświęcony kulturze, dziejom, krajoznawstwu i ludoznawstwu*. Maj-czerwiec, 1912, t. II, z. II/III, p. 66–98.
39. Opór Finlandzii. *Goniec Codzienny*, 1911, 16 (29) kwietnia, nr. 84, p. 2–3.
40. Opór Finlandzii. *Kurjer Wileński*, 1911, 8 (21) kwietnia, nr. 79, p. 2.
41. Osobne Sejmy Ustawodawcze dla Polski i Litwy. *Echo*, 1906, 26 (9 października) września, nr. 13, p. 2.
42. Partje polityczne w Dumie. *Topór*, 1907, 27 lutego, nr. 6, p. 1–4.
43. PATRUSHEVA, Natalia; FUT, Irvin. *Tsirkuliary tsenzurnogo vedomstva Rosiiskoi imperii. Sbornik dokumentov*. Sankt-Peterburg: Rosiiskaia natsional'naia biblioteka, 2016. 721 p.
44. PATRUSHEVA, Nataliia. Reviziia Vremennogo komiteta po delam pečhati v Vilno v 1914 g. *Knygotyra*, 2006, t. 47, p. 142–148.
45. PATRUSHEVA, Nataliia. *Tsenzor v gosudarstvennoi sisteme dorevoliutsionnoi Rossii (vtoraia polovina XIX-nachalo XX veka)*. Sankt-Peterburg: Severnaia zvezda, 2011. 268 p.
46. PATRUSHEVA, Nataliia. *Tsenzurnoe vedomstvo v gosudarstvennoi sisteme Rosiiskoi imperii vo vtoroi polovine XIX – nachale XX veka*. Sankt-Peterburg: Rosiiskaia natsional'naia biblioteka, 2013. 619 p.
47. PETRONIS, Vytautas. Radikalios rusų monarchistinės organizacijos ir jų veikla Vilniuje 1906–1914 metais. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2020, t. 2, p. 85–111.
48. *Polnoe sobranie zakonov Rosiiskoi imperii. Sobranie tretie*, Otdelenie I ot № 25605-27172, 1905, t. XXV, Sankt-Peterburg, 1908.
49. *Polnoe sobranie zakonov Rosiiskoi imperii. Sobranie tretie*, 1903, t. XXII, Otdelenie I ot № 22360-23838, Sankt-Peterburg, 1905.
50. *Polnoe sobranie zakonov Rosiiskoi imperii. Sobranie tretie*, 1906, t. XXVI, Otdelenie I ot № 27173-28753, Sankt-Peterburg, 1909.
51. Popularna idea. *Kurjer krajowy*, 1913, 20 grudnia, nr. 278, p. 1.
52. *Prasa Królestwa Polskiego w opinii władz cenzury rosyjskiej (1901–1914). Dokumenty*. Wstęp, opracowanie i przekład Janusz KOSTECKI, Marek TOBERA. Warszawa: oficyna Wydawnictwa ASPRA-JR, 2013. 146 p.
53. Proces „Dziennika Wileńskiego”. *Goniec Wileński*, 1909, 12 (25) marzca, nr. 57, p. 1.
54. Redakcja. Jesteśmy! *Pobudka*, 1908, nr. 1, p. 1.
55. Rezoliusiia obshchego sobraniia Vilenskikh rabotnikov pečhatnogo dela. *Novaia zaria*, 1905, 3 dekabria, №37, p. 1.
56. Rezoliusiia Vilenskikh rabotnikov pečhatnogo dela. *Severo-Zapadnyi golos*, 1905, 3 dekabria, № 3, p. 2.
57. ROMANOWSKI, Andrzej. *Młoda Polska wileńska*. Kraków: Universitatis, 1999. 455 p.
58. SHINGAREVA, Nataliia. Vremennyye pravila o pečhati 1905-1906 g. i rol' Ministertstva vnutrenniikh del v ikh realizatsii. *Vestnik Moskovskogo universiteta MVD Rossii*, 2014, № 12, p. 70–73.
59. SOLAK, Zbigniew. *Tarp Lenkijos ir Lietuvos. Mykolo Romerio gyvenimas ir veikla (1880–1920 metai)*. Vilnius: LII leidykla, 2008, 400 p.
60. SOPOVA, Anastasiia. *Pravavoe regulirovanie periodicheskoi pečhati v Rosiiskoi imperii v nachale XX veka*. Dissertatsia na soiskanie uchenoi stepeni kandidata iuridicheskikh nauk, Moskva, 2021.
61. Sprawa polska w prasie angielskiej. *Przegląd Wileński*, 1913, 9 (22) lutego, nr. 5–6, p. 2.
62. Sprawa redaktora b. „Gazety Wileńskiej”. *Goniec Wileński*, 1909, 28 stycznia, nr. 11, p. 3.

63. Sprawy Finlandzkie. *Wiedza*, 1909, 22 listopada, nr. 3, p. 2.
64. STALIŪNAS, Darius. *Antisemitism and Anti-Jewish Violence in Lithuania under The Tsars*. New York-Budapest, 2015.
65. Sumanymas apie papildančias taisykles laikraščiams. *Vilniaus žinios*, 1906, vasario 15 (28), nr. 36, p. 2.
66. Szto budzie? *Nasza Dola*, 1906, 1 sienciabra, nr. 1, p. 2–3.
67. Tydzień polityczny. *Zorza Wileńska*, 1909, 12 listopada, nr. 46, p. 4
68. TOBERA, Marek. Cenzura czasopism w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX wieku. *Przegląd historyczny*, 1989, t. 80 (1), p. 41–67.
69. *Tsenzory Rosiiskoi imperii. Konets XIX – nachalo XX veka. Bibliograficheskii sbornik*. Sankt-Peterburg: Rossiiskaia natsional'naia biblioteka, 2013. 480 p.
70. *Tsenzory Rossii v kontse XIX-nachale XX veka. Sbornik vospominanii*. Sankt-Peterburg: Rosiiskaia natsional'naia biblioteka, 2003. 259 p.
71. TSUMARIOVA, Elena. „Tsenzurnyi trud nevyносim“. O deiatel'nosti Vilenskogo vremennogo komiteta po delam pečati (1907–1914 gg.). *Vesnik MDU imia A. A. Kuliashova*, 2014, № 2 (44), p. 28–33.
72. *V zashchitu slova*. Sankt-Peterburg: tipografia N. N. Klobukova, 1905. 256 p.
73. VIDMANTAS, Edvardas. *Lietuvos darbininkų periodinė spauda 1895–1917*. Vilnius: Mintis, 1979. 208 p.
74. Vilenskie vesti. Literaturnye dela. *Severo-Zapadnyi golos*, 1908, 11 aprelia, № 717, p. 3.
75. Vilnius, 23 lapkričio. *Vilniaus žinios*, 1907, lapkričio 23 (gruodžio 6), nr. 201 (810), p. 1.
76. Vyriausybė karščiuojasi. *Lietuvos ūkininkas*, 1906, spalio 12 (25), nr. 53, p. 605.
77. Viršiausios spaudos valdybos aplinkraštis, išsiųstas nuo gubernatoriaus cenzūros komitetams, atskiriems cenzoriams. *Vilniaus žinios*, 1905, spalio 25 (lapkričio 7), nr. 250, p. 3.
78. VRUBLEVSKIS, Tadas. *Mintys ir darbai*. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2012. 280 p.
79. W. B-ski [?]. W otwarte karty. *Kurjer Wileński*, 1911, nr. 18 (138), 22 czerwca (5 lipca), p. 1.
80. Wilno-Warszawa. *Tygodnik Wileński*, 1911, nr. 5–6, 10 (23) kwietnia, p. 1.
81. Wzbierająca fala. *Przegląd Wileński*, 1913, 13 (27) lutego, nr. 7, p. 1.
82. Z chwili. *Kukuryku*, 1912, p. 3.
83. Związki zawodowe. *Topór*, 1907, 21 marca, nr. 9, p. 13.
84. Žinios iš Lietuvos. Spaudos laisvė. *Lietuvos ūkininkas*, 1906, rugpjūčio 2 (15) d., nr. 36, p. 439.
85. Žinios. Iš Lietuvos. Spaudos persekiojimas. Vilnius. *Lietuvos ūkininkas*, 1907, gruodžio 12 (31) d., nr. 50, p. 738.
86. Žinios. Teismas. *Lietuvos žinios*, 1911, spalio 1 (14), nr. 114, p. 2.
87. Žodžio laisvė ir cenzūra. *Skardas*, 1907, gegužės 10 (24), nr. 10, p. 294.